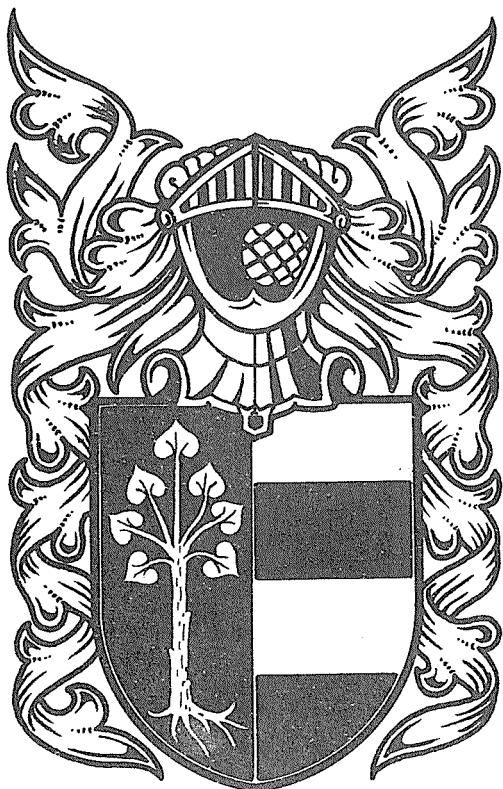

DŮM KULTURY ROH
KRÁLOVOPOLSKÉ STROJÍRNY BRNO

I N F O R M A C E

GENEALOGICKÉ
A HERALDICKE

3
1984

Z ČINNOSTI KLUBU

Znak, pečeti a osobnost Gregora Mendla.

Stého výročí Mendlova úmrtí vzpomněl letos celý přírodo-vědný svět. Byly uspořádány výstavy, konference a další akce. Nás klub připomněl sté výročí Mendlova úmrtí dne 17.4.1984 přednáškou předního brněnského lékaře-historika doc. MUDr. et PhDr. Josefa Sajnera, CSc., světově známého badatele o osobnosti a díle Gregora Mendla, jakož i Jana Evangelisty Purkyně a Sigmunda Freuda, který v létě oslavil v plné svěžesti své 75. narozeniny.

Naše přednáška, jak je z názvu patrné, se zaměřila na genealogické a heraldické aspekty. Členové shlédli v barevném provedení obě varianty Mendlova opatského znaku, ke kterým podal přednášející zasvěcený výklad jejich symboliky. Ke kolování byly dány otisky dvou druhů Mendlových pečetí pořízených z typářů, které jsou nyní v majetku "Mendelianu" v Brně. Podrobně bylo hovořeno o povahových vlastnostech Gregora Mendla, jeho nemozech a příčině smrti v lednu 1884. Zkoumání Mendlova rodového původu bylo často spojeno s objasněním nacionální příslušnosti. Jeho rod pocházel z německého národního ostrůvku na Moravě. Více však než Němcem či snad Čechem se cítil být Moravanem. Proto je tak těžké, jak zdůraznil přednášející, zařadit osobnost Gregora Mendla z úzce národního hlediska.

Po přednášce se rozvinula diskuse, v níž vystoupilo sedm členů, věnovaná mimo jiné i dosud sporné otázce Mendlova členství v některé z mnoha druhů tehdejších zednářských a obdobných společností. Závěrem diskuse připomněl Vilém Walter přednášku prof. Františka Kleina s názvem "Měl J.G.Mendl také české předky?" proslovenou dne 18.listopadu 1975 na půdě

bývalé brněnské pobočky GHS Praha. Z tehdejšího výkladu vyplynulo několik závěrů, na něž diskutující upozornil.

Mendlův rodopisný vývod poprvé zpracoval jeho synovec, obvodní lékař v Cukmantlu (Zlatá Hora) Dr.med. Alois Schindler (1859-1930) a svou práci publikoval ve dvou ročnících časopisu Sudetendeutsche Familienforschung v letech 1928-29 (roč. I, s.186-7) a 1929-30 (roč. II, s.76-80). Tento vývod ukazuje podle některých příjmení na částečný český etnický původ. Gregor Mendl nejen svým cítěním, ale i etnickým původem byl potomkem dvojího živlu, z větší části německého, z menší části českého (později poněmčeného).

Z 39 příjmení objevujících se ve vývodu je 6 příjmení původně zřejmě českých. Nejbliže Mendlovi najdeme ve III. generaci Marii Elisabeth Blaschke (1753-1829), což je poněmčený tvar českého Blažek. V páté generaci najdeme dvakrát příjmení Kuntschig - Kunčík, což je zdobnělina z osobního jména Kuneš, které pochází z původního českého tvaru Kunrát. V šesté generaci se objevuje příjmení Brosch - z českého tvaru Ambrož. V sedmé generaci nalezneme příjmení Hanuschke - česky Hanuška a Pohanke - Pohanka. V osmé generaci najdeme Futschiga - česky Fučík.

Ze sociálního hlediska byli Mendlovi předci samí sedláčci; bud vesničtí nebo příměstští, některí osvobození pololáni, dědiční rychtáři a pod. Veškeré příbuzenstvo pocházelo z tehdejšího Kravařska a z okolí obce Heizendorf (Hynčice). O kvalitách českých předků v Mendlově rodě nebylo dosud nic zjištěno.

Vztah Gregora Menla k Moravě nejlépe charakterizuje jeho přání, aby v případě smrti měl tištěno úmrtní oznámení jak v němčině tak v češtině. Dnes celý svět si váží Mendlova odkazu a my jsme hrdi, že osobnost významného přírodovědce vzešla z naší vlasti.

Antroponomastický výklad rodových příjmení českého původu
ve vývodu G.J. Mendla (dle prof. Fr. Kleina):

V.	16 ♂ (17)	18 ♂ 19	(20) ♂ 21	(22) ♂ 23	24 ♂ (25)	26 ♂ 27	28 ♂ (29)	30 ♂ 31
IV.	8 ♂ 9		(10) ^{implex} _♂ 11		12 ♂ 13		14 ♂ 15	
III.	4 ♂ (5)				6 ♂ 7			
II.	2			♂		3		
I.			G. J. Mendel					

Výčet jmen v I. - V. generaci:

- 5. Blaschke
- 10. Blaschke
- 11. Blaschke
- 17. Blaschke 1699 - 1744
- 20. Blaschke 1689 - 1725
- 22. Blaschke 1692 - 1755
- 25. Kuntschig 1692 - 1754
- 29. Blaschke 1684 - 1747

Vysvětlivky:

- sudé číslo = muži
- liché číslo = ženy

Vilém Walter

Heraldické památky okresu Brno - venkov.

Na členské schůzce, konané dne 18.5.1984 přednášel PhDr. Adolf B. Král, CSc., vedoucí odboru kultury ONV Brno-venkov, o problematice a dosavadních výsledcích práce na soupisu a dokumentaci erbovních památek na okrese Brno-venkov. Po uvedení do obecné problematiky obdobných prací, pro které zatím nemáme dostatek spolehlivých historických soupisů, se přednášející zaměřil na konkrétní výsledky činnosti v následujících obcích: Řeznovice, Ivančice, Rosice, Židlochovice,

Kobylnice, Blažina, Želešice, Deblín, Kuřim, Lelekovice, Měnín, Medlov, Ořechov a Radostice. Podrobněji pohovořil zejména o lokalitách Rosice a Židlochovice, které ilustroval dokumentačními kartami s fotografiemi dochovaných památek, přepisem textu a historicko-uměleckým rozborem. Posluchači zajímavé přednášky vyslovili politování, že výsledky této potřebné práce se dosud jen zlomkovitě objevují na stránkách odborného tisku; podobný soupis - a nejen na okrese Brno-venkov - si zajisté vyžaduje souborné publikace.

H.

Jarní setkání zástupců GH organizací.

Již po několikáté se sešli 26.5.1984 v Olomouci ke svému pracovnímu jednání zástupci zájmových organizací našich obcí. Na setkání byly zastoupeny GH klubů z Ostravy, Brna a Ústí n. Orl., představitelé pobočky Heraldika ČNS z Prahy a GH sekce VSMO Olomouc.

Ve svém jednání se vzájemně informovali o dosavadní činnosti a předložili své plány pro příští období. Z nejzajímavějších vyjímáme:

- pobočka Heraldika ČNS získala povolení k obnově edice Documenta Heraldica
- GH klub v Ostravě počítá s expedicí Sborníku z II. setkání genealogů a heraldiků v Ostravě ve 3. čtvrtletí 1984
- v téže době bude rozesílána i Heraldická ročenka 1984 z Prahy
- členové z Olomouce připravují zpracování heraldických památek na území města

Diskusní část jednání se obírala témito hlavními okruhy:

- zkvalitnění členské základny a její širší zapojení do práce klubů
- bibliografická citace pramenů a literatury
- heraldická terminologie

Zejména k posledním dvěma problémům byly přijaty konkrétní návrhy, týkající se přípravy konsultačních podkladů pro podzimní setkání.

V nepracovní části byla na četné žádosti opakována prohlídka Přemyslovského paláce, erbovní síně kapitulního děkanství a krypty kostela sv. Václava - vše s fundovaným odborným výkladem. Setkání bylo všemi účastníky hodnoceno jako nejvýš prospěšné, s mnoha pozitivními výsledky. Ocenění za vzornou přípravu a vynikající organizační zabezpečení patří našim přátelům z Olomouce.

H.

Metody genealogického bádání.

Přednáška předník. slovenského genealogického badatele dr. Romana G. Zelenaye, proslovená na členské schůzi dne 19.6.1984, byla věnována genealogické teorii. Přednášející vysvětlil základní pojmy se kterými se setkává každý genealog jako je rod, rodina, vyjádření příbuzenského poměru, určování příbuzenského stupně, čílování předků, sestavování a grafické vyjádření rodokmenu, rozrodu a vývodu. Zajímavá část přednášky se týkala pramenů genealogického bádání, kde vedle obecné situace poukázal na specifiku genealogických pramenů na Slovensku. V další části přednášky R.G. Zelenay našel širokou škálu genealogických metod a uvedl praktické případy jejich využití. Svůj výklad doplnil ukázkou archiválí s genealogickým obsahem a též odlitků pečeti. Užitečná byla též diskuse, která prohloubila znalosti našich členů.

jlb

Volume sixteen

486

ČLÁNKY A STUDIE

Rod Mitrovských z Nemyšle a jeho role v moravském osvícenství.

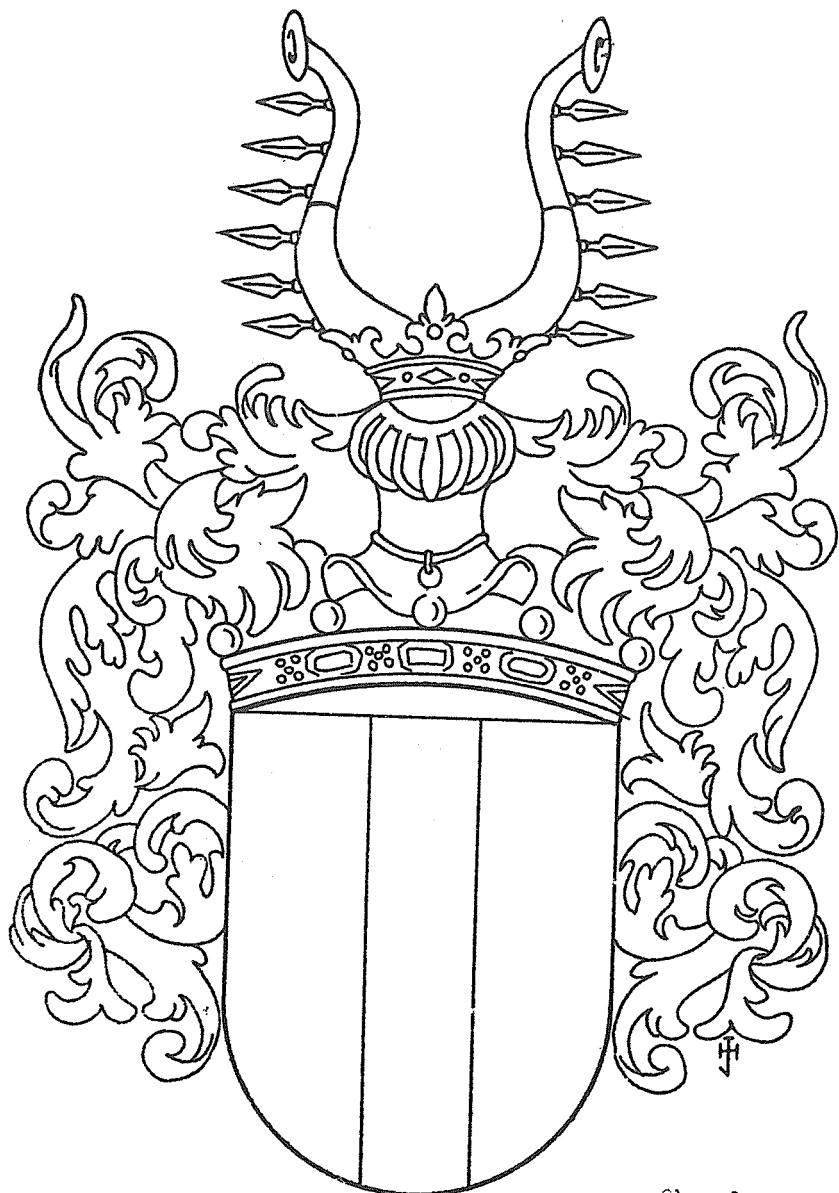
Jiří Kroupa

Na počátku 19. století se začal zabývat dějinami svého rodu hrabě Antonín Bedřich Mittrovský; byl diletujícím historikem, avšak ke starším dějinám svého rodu získal poměrně málo pramenů. Bylo tomu tak nepochybně proto, že Mittrovští byli po dlouhá léta pouze vladickým rodem a hraběcí předkové se svým životním stylem nelišili příliš od prostého sedláka. Nebylo to nikterak vyjimečné: např. knížata z Dietrichsteina by zjistila, že zakladatel slávy jejich rodu, hrabě Zikmund, psal na počátku 16. století o tom, že jeho otec se nelišil od svých poddanských sousedů.

Rod Mitrovských vděčil za svůj vzestup pozdější době; teprve na přelomu 17. a 18. století získal slávu a majetek. Teprve ve století osmnáctém, v době osvícenství, přinesli členové tohoto rodu důležitý vklad do moravských dějin. Ale vrátme se ještě na chvíli k hraběti Antonínu Bedřichovi: z jeho genealogických poznámek víme o tom, že v 18. století zaniklo povědomí, odkud rod pochází. Jejich původní sídlo bylo hledáno nejčastěji v Uhrách. Proto se rovněž pozměnila grafická podoba rodového jména: z českého rodu Mitrovských se stali Mittrovští (nebo Mittrowští).

Původním erbem Mitrovských z Nemyšle byl štít s kůlem, na přílbě s roky. Tinkture erbu nebyly jednotné a zřejmě odlišovaly jednotlivé větve.

Erb rodu byl konfirmován Arnoštu Matyášovi v erbovní listině z 12. března 1716 při udělení baronátu. (Státní oblastní archiv v Brně, G 147 - Rodinný archiv Mitrovských z Nemyšle, sign. VII.11). Skládá se z červeného štítu španěl-

Obr. 1

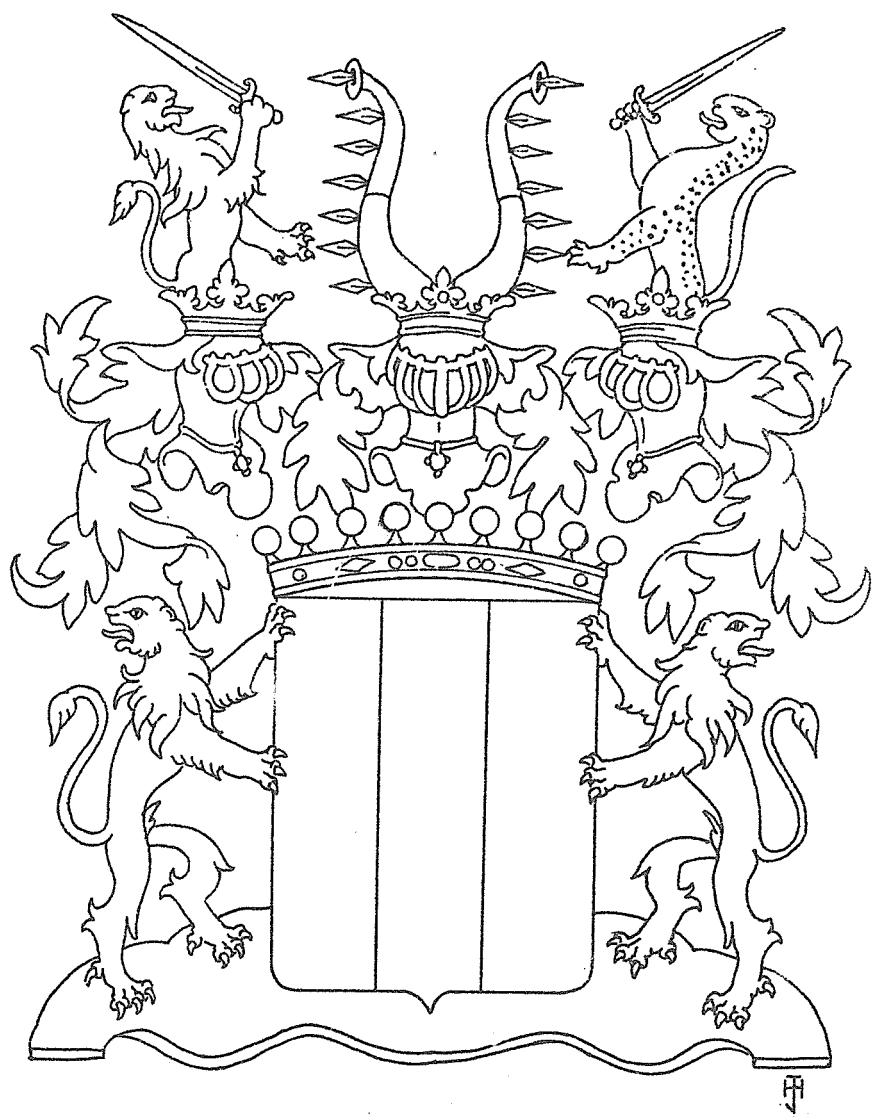
ského tvaru se stříbrným kůlem. Na štit je postavena baron-ská korunka o pěti přisedlých perlách a korunovaná turnajská přilba s bonatými červeno-stříbrnými přikryvadly. Za klenot jsou bůvolí rohy, vpravo stříbrno-červeně, vlevo červeno-stří-brně dělené a postrkané šesti hroty oštěpů střídacích barev. (Obr.1). Fotografií erbovní miniatury publikoval Tomáš Krejčík (K typologii miniatur v erbovních listinách v 18. století, Heraldická ročenka 1983, s.52).

Při udělení hraběcího stavu Josefu Antonínu Mittrovskému z uherské větve v roce 1767 byl stávající erb rozmnožen o další klenoty (Obr.2). Skládá se z červeného štítu francouzského tvaru se stříbrným kůlem. Na štit je postavena hraběcí koruna o devíti perlách a tři korunované turnajské přilby s červeno-stříbrnými přikryvadly. Prostřední nese starý klenot (sedm hrotů oštěpů). Pravá přilba nese vyřustajícího zlatého lva držícího v napřažené pravici meč. Levá pak vyřustajícího tygra v přirozených barvách, který opět v pravici drží meč. Štit střeží dva zlatí ohlížející se lvi (SOAB, G 147, sign. VII 15).

Hraběcí stav byl o dva roky později udělen bratrům Maxmiliánovi Josefovi a Janu Křtiteli Mittrovským. Udělený erb je totožný s předchozím. Erbovní miniatura vykazuje jako výtvarnou předlohu erbovní listinu z roku 1767, i když je miniatura jednodušší bez válečných trofejí a drapérií. Nedopatřením lev na pravé přilbě drží meč v levici. Text listiny však dokazuje, že správně ho má držet v pravici (SOAB, G 147, sign. VII 15).

S erbem souviselo i rodové heslo: Aeternus, quia purus (Věčný, protože je čistý), oblíbené zejména v 18. století, které vyjadřovalo hrđost na staré jednoduché erbovní znamení. Setkáváme se s ním na zahradní fasádě zámku v Dolní Rožínce i na náhrobcích jednotlivých členů rodu.

Původní rod Mitrovských pocházel z tvrze Nemyšle v jižních Čechách. Zde je doložen v 70. letech 14. století vladyka Litvin z Nemyšle. V polovině 15. století získal jeden z

Obr. 2

vnučků tohoto Litvina tvrz Mitrovice (dnes Staré Mitrovice u Sedlce) a jeho potomci se psali Mitrovští z Nemyšle a Mitrovic. Lze podotknout, že z těchto Mitrovic se psal i jiný významný český rod - Vratislavové z Mitrovic, aniž však by ti to byli s Mitrovskými v příbuzenském vztahu. Dějiny vladycitého rodu Mitrovských v 15. a 16. století korespondují s vývojem nižší šlechty jako sociální vrstvy v Čechách. V polovině 16. století již došlo k rozdělení rodu Mitrovských na

- a) starší linii, jež byla do poloviny 17. století na Boleslavsku v Čechách a na
- b) mladší linii usazenou kolem panství Jetřichovice v Čechách. Některí příslušníci této linie zastávali v Čechách nižší zemské úřady a jistý Jindřich Mitrovský byl na čas usazen i na Moravě; po Bílé Hoře mu byl konfiskován majetek. Tato linie na počátku 18. století mizí, zato však se ve stavovské obci prosazuje
- c) linie slezská. Kořeny této linie sahají na počátek 17. století, kdy se nejmladší syn zakladatele starší linie usazuje na Těšínsku. Jeho potomci se postupně etablují v nižších právních úřadech na Opavsku, až konečně Arnošt Matyáš se stává dvorním radou vládnoucího knížete z Liechtensteina a komořím menšího práva v opavském knížectví.

Arnošt Matyáš Mittrovský z Nemyšle (1676 – 1748) se stal skutečným novým zakladatelem rodu. Roku 1716 je povyšen do stavu svobodných pánů a od něj můžeme sledovat genealogii rodu Mittrovských ve třech větvích: uherské, starší a mladší moravské.

Vzestup rodu Mittrovských v 18. století je typickou ukázkou rozmachu "nové šlechty" v období krize feudálné nevolnického systému v habsburské monarchii. Přesto, že nemusíme pochybovat o stáří tohoto rodu, jeho sláva nebyla ve starobylosti či ve službě u habsburského dvora. Vzestup rodu spíše souvisel s vývojem podunajské habsburské monarchie směrem k modernímu centralizovanému státu. Právo, podnikání a státní úřady jako i vojenská kariéra – do byly domény Mittrovských

v 18. století. Nepřekvapí proto, že mezi příslušníky rodu najdeme jedny z nejvýznamnějších stoupenců tzv. "aristokratického osvícenství" ve střední Evropě. Sledovat životní osudy jednotlivých osobností v této době se vyplatí, neboť můžeme poukázat na různé stránky tohoto typu osvícenství v habsburské monarchii a současně objasnit i myšlenkový vývoj na Moravě zejména v druhé polovině 18. století.

Snahy o definování osvícenství nejsou nové ani jednoznačné; pohybují se od obecně formulované téze, že osvícenství znamená v myšlení nahrazení teologie filozofií, až po konstatování praktických výsledků tohoto myšlení: zrod moderní vědy, zápas proti pověře, fanatismu a nesnášenlivosti ze strany duchovní a světské moci. Myšlení osvícenského typu kalkulovalo s tím, že odstraněním předsudků a působením výchovy, vzděláni a kultury lze dojít k všeobecné společenské emancipaci. S takovou myšlenkou souhlasily v zásadě všechny společenské vrstvy 18. století, nicméně taková myšlenka byla spojena již s kapitalisticky orientovaným hospodářstvím. Není proto divu, jestliže mezi aristokracií si osvícenské myšlenky razí cestu zejména tam, kde se její příslušníci angažují v podnikatelství, finančnictví či podpoře státu osvícenského absolutismu, jako tomu bylo v habsburské monarchii Marie Terezie, Josefa druhého a Leopolda II.

Pět příslušníků rodu Mittrovských patřilo mezi tyto aristokratické vrstvy: každý z nich se zapsal svým podílem do myšlení doby osvícenství na Moravě od jeho vrcholné fáze v 70. a 80. letech 18. století až po jeho sklonek na počátku 19. století. Současně každý z nich prožil zprávy o vypuknutí Velké francouzské revoluce, jež stavěla na myšlenkách osvícenství a každý z nich musel zaujmout k ní své stanovisko.

I. Uherská větev.

Uherskou větví nazýváme potomky Jana Nepomuka Mittrovského (zemřel 1760 jako nevyšší úředník u báňské komory v hornouherské Kremnici). Majetek této větve byl rozmnoven

odkazem Arnošta Benjamina, jenž zemřel roku 1774 bezdětný v Opavě po delším uherském pobytu. Jan Nepomuk Mittrovský měl tři syny, z nichž Josef a Antonín byly generály – polními zbrojmistry u vojska, nejmladší Karel pokračoval v otcových šlépějích u kremnického bánského úřadu.

Nejstarší, hrabě Josef Antonín Mittrovský, byl snad nejvýznamnějším šlechtickým osvícencem na Moravě. Narodil se roku 1733 v Košicích. Svou vojenskou kariéru zahájil již jako patnáctiletý, poté sloužil pod velením Loudonovým. U pevnosti Svidnice se prý roku 1761 vyznamenal do té míry, že ho Loudon doporučil k vyznamenání rytířským křížem Marie Terezie. Tento řád Mittrovský sice nedostal, zato však byl jako první ze svého rodu povyšen roku 1767 do hraběcího stavu. A současně stoupal i ve vojenských hodnostech: roku 1773 byl generál-majorem, 1784 podmarsálkem a 1789 generálem – polním zbrojmistrem. V té době byl vlastníkem regimentu infanterie, s nímž bojoval na tureckých hranicích. Na počátku 90.let byl velícím generálem v Sedmihradsku a Valašsku. Od té doby počaly jeho přátelské styky s valašským knížetem Alexandrem Ypsilantim, jenž byl podobně jako on stoupencem aristokratického osvícenství. Ještě roku 1806 byl jmenován kapitánem – velitelem hradní stráže ve Vídni, to však byla již spíše čestná funkce. Staral se o zvelebení svého zámku v severomoravském Paskově, kde si vybudoval vzornou osvícenskou knihovnu.

Na Moravě byl Josef Mittrovský znám v širších osvícenských kruzích. Stýkal se s Ondřejem Karlem Hitschmannem, jenž patřil mezi nejvýznamnější moravské ekonomy, byl častým hostem osvícenských společností v Brně a Opavě. Josef Mittrovský zřejmě dobře chápal francouzskou revoluci. Byl totiž v letech 1780-1781 na cestách po západní Evropě a povídil si propastních rozdílů ve francouzské společnosti i nákladného života pařížského královského dvora. Po vypuknutí francouzské revoluce byl politicky spíše na straně maršála Lacyho a doufal ve smírné řešení počinajícího konfliktu mezi císařem a francouzskou republikou. Ostatně zájem o osvícenství a republi-

kánskou formu vlády je u Mittrovského dobré patrný v jeho knihovně v Paskově. Nejvíce svazků, téměř 30 % celé knihovny, tvořila díla filozofická, mezi nimiž najdeme kompletní dílo Rousseauovo, Montesquieouovo, spisy Voltaireovy, Helvétovy a abbé Reynala. Z ostatních francouzských osvícenců nás zaujme Diderot, P. Bayle, Mirabeau, Marmontel aj. Z německé literatury vlastnil Schillerova Dona Carlose, díla Klopstockova, Alxingerova, Gessnerova a Hagedornova. Z antických klasiků měl samozřejmě v době osvícenství tak oblíbeného Plutarcha a Valeria Maxima, ale také Cornelia Nepota, Plinia a Caesara. Pro jeho vztah k Uhrám je pozoruhodný politický spis uherského jakobína abbé Martinovicse *Testament politique de l'Empereur Joseph II.* Jeho vlastnoruční poznámky a úvahy svědčí o tom, že tyto knihy skutečně studoval. Mezi jeho úvahami nalezneme ovšem i poznámky o francouzské revoluci, přehled francouzských revolučních měsíců, poznámky o republikánském zřízení, výpisky ze Schillera a Helvétia. Již na počátku 90. let jej zaujala stoupající hvězda Napoleona Bonaparta. Ostatně zažil ještě Napoleonovo vítězství u Slavkova, neboť zemřel na svém moderně upraveném zámečku v Paskově roku 1807.

V Brně se pohyboval především v okruhu svého strýce, hraběte Jana Křtitele Mittrovského, hraběte Josefa Dietrichsteina a v brněnské lóži svobodných zednářů "U vycházejícího slunce". V této lóži byl jedním z hodnostářů i jeho bratr, svobodný pán Antonín Mittrovský (1735-1813). Rovněž on znamenal hodně v josefinském vojenství: sloužil u infanterie jako generál - polní zbrojmistr a byl přítelem maršála Lacyho. V moravském prostředí se věnoval spolu s guberniálním radou markýzem Karlem de Ville reformám vysokého školství a podporoval josefinistu Sonnenfelse. Občané a návštěvníci Brna ho znají především jako budovatele letohrádku Mittrovských před brněnským výstavištěm. V 80. letech 18. století byl kolem této stavby park s bustou maršála Lacyho; Antonín Mittrovský jej otevřel elitě brněnských svobodných zednářů.

II. Mitrovští a osvícenské společnosti.

Mluvíme-li o aristokratickém osvícenství, případně o osvícenství v habsburské monarchii vůbec, potom je třeba říci, několik slov o svobodném zednářství 18. století. Nejen proto, že v lóžích se scházela intelektuální a osvícenská špička konce 18. století, ale i proto, že příslušníci rodu Mittrovských byli ne nevýznamnými členy této společnosti. Jedním z nejdůležitějších prvků doby osvícenství byly společnosti, kroužky, kluby a pod. V oficiálních a tajných společnostech je možné nalézt ohniska koncentrace a rozšiřování myšlenek osvícenského typu: myšlení o všeobecné společenské emancipaci, rozvoji vědy, zdokonalení práva, morálky a vzdělání a hledání štěstí.

Lóže byly exklusivními společnostmi se zvláštní symbolikou, rituálem a mystériemi a ve druhé polovině 18. století staly se významnými společenskými středisky. První brněnská lóže vznikla počátkem roku 1782 pod názvem U vycházejícího slunce jako typicky josefinská lóže ovlivněná vídeňskou lóží "Zur wahren Eintracht". V jejím čele stál guberniální rada, kníže Karel Salm-Reifferscheidt, jehož přičiněním měla lóže charakter aristokratický a vojenský. Polovinu jejich členů tvořili příslušníci aristokracie nakloněné josefinským reformám (kromě obou Mittrovských zde byli např. Max. a Leopold Lambergové, Fr. Ant. Monte l'Abbate a j.). Z neprivegovaných vrstev zde byli představitelé brněnského obchodního kapitálu včetně majitele první brněnské manufaktury Jana Leopolda Köfflera. Vlivem aristokratických zednářů měla lóže spíše charakter esoterické společnosti, byla zaměřena na rytířskou a templářskou ideu striktní observance a její shromáždění plnila funkci salonu: její úlohou bylo bavit... a bavice informovat. Poměrně brzy došlo v brněnském zednářství ovšem k rozkolu, za nímž stál spor radikálnějších a aristokratických osvícenců. Roku 1785 zvítězil radikální směr v moravském osvícenství a zednářství. Oba Mittrovští z lóže vystou-

pili a Salmova lóže se roku 1786 nakonec rozpadla. Do dějin radikálnějšího směru v moravském osvícenství však v té době začal zasahovat další příslušník rodu - Jan Nepomuk Mittrovský.

III. Starší moravská větev.

Starší moravská linie pochází od Maximiliána Josefa (1709-1782), jenž byl generálem kavalerie. Maximilián Josef Mittrovský byl roku 1769 povýšen do hraběcího stavu, jenž získal pro sebe, svého bratra Jana Křtitelé a potomky obou těchto linií. Na Moravě získal panství Dolní Rožínka, hlavní majetek této větve na Moravě. Jeho jediným synem byl Jan Nepomuk (II.) Mittrovský. Jestliže v uherské větvi nás zaujal Josef Mittrovský jako ctitel francouzských encyklopedistů a Fr. Schillera, potom v Janu Nepomuku nacházíme neméně pozoruhodnou - nadto pro moravské dějiny snad ještě pozoruhodnější osobnost. I Jan Nepomuk Mittrovský (1757-1799) začal svou kariéru v lóži svobodných zednářů; na přelomu let 1789 a 1790 se stal šéfem lóže. Podobně jako ostatní Mittrovští začal svou životní dráhu ve vojenství, kde na studiích jako řada kolegů přilnul k přírodním a společenským vědám. Po smrti svého otce vystoupil z armády a cestoval po Itálii. Výsledkem jeho cesty byly dvě vulkanologické studie, jež mu udělaly jméno ve vědeckém světě. I poté vykonal řadu cest, především do Berlína, Jeny, Goty a Eisenachu. Na těchto cestách se seznámil především s německým osvícenstvím, znal filozofii Kantova a korespondoval s filantropem R. Z. Beckerem, Kr. K. André a čáslavským "jakobínem" J. F. Opitzem. Mittrovského odborný zájem spočíval především v mineralogii a balneologii. Z obou těchto disciplín připravoval větší práce, nicméně za jeho života byly publikovány pouhé zlomky. Přesto se stal zakladatelem těchto oborů jako vědeckých disciplín na Moravě. Nedokončené zůstaly i jeho práce o dějinách, výchově a projekt na vydávání vlastivědného časopisu. Podob-

ným torzem zůstala i jeho esej o moravských pamětihočnostech s rytinami Fr. Conrada z Hötzendorfu a jeho hudební a baletní pokusy.

Od poloviny 80. let se Jan Nepomuk Mittrovský pokoušel na bázi svobodného zednářství sestavit neoficiální korespondenční společnost pro moravskou vlastivědu. Z těchto snah vzešla i jeho reforma lóže svobodných zednářů v Brně.

V 80. letech 18. století se moravské osvícenství již ideově diferencovalo, což mělo svůj odraz v polarizaci osvícenské společnosti ve dvou tajných společnostech: konzervativnějších, alchymisticky a panteisticky orientovaných rosenkruciánech a radikálnějších illuminátech. Zatímco rosenkručíni se soustřeďovali kolem knížete ze Salmu v první brněnské lóži, illumináti se podíleli na založení lóže U pravých sjednocených přátel. Tato lóže se stala v letech 1785-1790 centrem osvícenství na Moravě. Její členové pocházeli z celé Moravy, přičemž zde důležitou roli hráli představitelé brněnské evangelické obce, především její senior V.H. Riecke. Lóže se zapojila do nově budovaného školského a výchovného systému v době vlády Josefa II., založila Čtenářskou společnost, zabývala se charitativními a humanitárními záležitostmi. Z činnosti lóže vznikl rovněž projekt na pěstování moravské vlastivědy, v době když začala vydávat časopis "Mährisches Magazin". Přesto však vztahy mezi jednotlivými zednáři nebyly ideální. V lóži zápasily v podstatě dvě tendenze, z nichž jedna pokládala zednářství za záležitost individuální morálky každého zednáře, druhá (pod vlivem svazu illuminátů) chtěla z lóže vytvořit prostředek reformy okolního světa. Ukázalo se tak, že program svobodného zednářství byl příliš obecně formulován, než aby došlo k nějakému systematickému vystoupení moravských zednářů.

Pro Jana Nepomuka Mittrovského bylo členství v lóži především vnitřním, osobním hledáním štěstí. Na podkladě především Helvétiových a Beckerových myšlenek dospěl potom Mittrovský k názoru, že od individuálního zednářství je možné v lóži

institucionalizovat moravskou vědu a vlastivědu. Díky této reformě se tak stalo, že po zastavení činnosti svobodných zednářů roku 1794 se bývalí zednáři opět sešli na půdě Soukromé přírodotvorné a vlastivědné společnosti a Společnosti humanitní. Na druhé straně Jan Nepomuk Mittrovský zabránil možnému přetvoření 16. v Jakobínský klub; vždyť přívrženců francouzské revoluce na Moravě a zejména v lóži nechybělo. Moravská skutečnost tak ukazuje, že zde podobně jako na jiných místech ve střední Evropě procházel vývoj osvícenských společností třemi fázemi (učené společnosti; zednářské lóže a vlastivědné společnosti; svaz illuminátů a čtenářské společnosti).

Myšlení Jana Nepomuka Mittrovského bylo velmi blízké morální filozofii Helvétiové. Podobně jako onen představitel francouzské osvícenské filozofie, i Mittrovský byl jedním z nejdůslednějších obhájců tolerance. S Helvétiem ostatně sdílel i onen mravní princip, že je v rozporu s přirozeností člověka neudělat v okamžiku, kdy se mu naskytá příležitost to, o čem myslí, že jej to doveče ke štěstí: "skoro za všech životních okolností postřehuje šlechetná duše možnost určitých činů, o nichž si duše všední není sto udělat představu. Když člověk vznešeného cítění spatří možnost vykonat takové činy, jeho zájem a prospěch mu velí uskutečnit je. Neudělá-li to, cítí osten pohrdání sebou samým a stává se následkem toho neštastným." V 90. letech 18. století padlo na hraběte podezření z jakobinství bylo však liché, neboť z názorů Mittrovského dobře víme, že uvítal pouze počátky revolučního hnutí v Paříži; později se od něj odklonil. Byl totiž stoupencem umírněné monarchistické vlády (podle Helvétia ji nazýval "rozumným monarchismem").

Roku 1798 se Mittrovského prostřednictvím dostal do Brna Kr.K. André, jenž se zde stal ředitelem evangelické školy. Oba společně sjednotili na Moravě existující společnosti v "Soukromou společnost sjednocených přátel pro podporu přírodotvorné a vlastivědy na Moravě", jež se stala v následující

cím století základem reformované vlastivědné společnosti, založila v Brně muzeum a vydávala svůj časopis podle Mittrovského původního projektu. Když Jan Nepomuk Mittrovský roku 1799 zemřel, odešel s ním příslušník nového typu aristokracie. V jeho osobě vyvrcholilo moravské osvícenství v podobě nepříliš vzdálené od francouzského filozofického křídla tzv. ideologů. Sám byl pohřben v Dolní Rožínce, v chrámu osvícenství, jenž si nechal vybudovat v pohádkovém lese nad svým rodovým zámkem.

IV. Mladší moravská větev.

Zakladatelem mladší moravské větve byl hrabě Jan Křtitel Mittrovský (1736-1811). V dosavadní historické literatuře je často zaměňován se svým synovcem Janem Nepomukem. Počázel z druhého manželství sv. p. Arnošta Matyáše, takže se stalo, že byl vlastně generačně vrstevníkem svých synovců z uherské větve rodu. Jestliže Jan Nepomuk Mittrovský byl organizátorem moravského osvícenství, potom Jan Křtitel byl především jeho protektorem a mocným ochráncem. Byl majitelem statku Žádlovice a jeho dům v Brně byl svého druhu salonem nejvýznamnějším po celou dobu osvícenství na Moravě. Jan Křtitel Mittrovský byl především přesvědčeným josefinistou, pragmaticky orientovaným státním úředníkem s pocitem silné odpovědnosti státu. Říkával prý, že Josefovy reformy jej přiměly k rozhodnutí věnovat se definitivně právu. Vystudoval původně na savojské akademii ve Vídni a právnické vzdělání získal na univerzitě v Lovani. Na Moravě stoupal na žebříčku zemských úřadů: roku 1776 byl nejvyšším zemským sudím na Moravě, roku 1778 se stal protektorem kamerálních a politických věd na Moravě a prosazoval v této funkci Sonnenfelsovu kameralistiku v moravském školství. V době, kdy byla přeložena do Brna univerzita z Olomouce (1778), stal se prezidentem studijní komise, převzal ohled nad budováním univerzitních budov a nad systémem výuky. Významný moravský právník a histo-

rik Josef Vratislav Monse ještě po řadě let vzpomíнал na jeho patronátství a oslavoval jej jako "velkomyslného přítele vlasteneckých můž". Roku 1783 se Jan Křtitel Mittrovský stal nejvyšším zemským komořím a roku 1790 prezidentem moravského apelačního soudu.

U Mittrovského, jenž byl vášnívým botanikem, se v Brně shromažďovala plejáda moravských osvícenců. On sám byl vlastníkem vynikající knihovny, která přešla na jeho syna hraběte Antonína Bedřicha a je dnes uložena v Archivu města Brna. Jan Křtitel Mittrovský byl rovněž spoluautorem projektu na zřízení moravského muzea na počátku 19. století. To však již v jeho stopách kráčel jeho syn Antonín Bedřich Mittrovský (1770-1842). V osobách obou těchto příslušníků mladší moravské větve rodu je možné dobře sledovat proměny aristokratického osvícenství.

Moravská aristokracie projevovala po roce 1793, po jakobínské diktatuře v revoluční Francii, již zcela loyální postoj vůči vídeňskému dvoru. Tento postoj ovšem nebyl jednolitý; v zásadě se v něm jednalo o dvě řešení potencionální revoluční situace. První nabízelo návrat k absolutní monarchii, k vyzvedávání úlohy státu, jež je reprezentován absolutně vládnoucím panovníkem: stručně řečeno jde o příklon k josefismu zbavenému jeho osvícenského obsahu. Tento postoj byl provázen růstem racionalismu, utilitarismu a nebývalým rozmanitěm byrokratických forem správy. Druhé řešení spočívalo v myšlence přebudovat habsburskou monarchii v stavovský stát, spočívající na šlechtě a duchovenstvu a mající výraz v zemském regionálním patriotismu. Tuto koncepci vědecké, kulturní spolupráce česko - maďarsko - německé s myšlenkou politického zrovнопrávnění těchto národů prosazoval ve svých pracech Josef Hormayer ve Vídni. Toto řešení inklinovalo spíše k romantismu a stavělo na starší tradici stavovského zemského patriotismu.

Na Moravě jsou typickými představiteli obou těchto řešení hrabě Antonín Bedřich Mittrovský a starohrabě Hugo ze

Salm-Reifferscheidtu. Oba byli významnými představiteli své třídy a patřili spíše k její relativně pokrokové části. Oba prošli vzděláním osvícenského typu, ale nebyli již představiteli osvícenského aristokratického hnutí (jako např. Josef Mittrovský, Max. Lamberg, Fr. Ant. Monte l'Abbate a j.) ani skutečnými osvícenci (jako Jan Nep. Mittrovský či Leopold Berchtold a Ant. Belcredi). Oba poznali, že budoucnost patří průmyslovému podnikání a příkladně se starali o rozvoj moravského železářství: Mittrovský v Loučné a Sobotíně, Salm v Blansku. Oba byli členy řady evropských vědeckých společností a oba platili za přední mecenáše vědy. Stáli u založení Zemského muzea na Moravě; jinak Salm-Reifferscheidt byl považován především za kapacitu v přírodních vědách, Mittrovský v historii a archivnictví. Oba se hlásili spíše k německé národnosti, avšak současně podporovali rozvoj moravského národního hnutí. Zde ovšem jejich podobnost končí. Neboť Antonín Bedřich Mittrovský byl především racionální byrokrat, jenž se musel dívat s nedůvěrou na Salmovo koketování a romantismem a liberalismem.

Hrabě Antonín Bedřich Mittrovský (1770-1842) získal pečlivé právnické vzdělání v osvícenském duchu. Nad jeho pokroky bděl jeden z vůdčích představitelů vídeňského osvícenství svob. pán Gottfried van Swieten. Od počátku byla chválena jeho inteligence a byrokratická schopnost a jestliže k tomu připočteme důležitá místa, jež ve vojenství a státním aparátu zastávali jeho příbuzní, není se co divit, že měl nadějně výhlídky ve své kariéře: v šestadvaceti letech byl již krajinským hejtmanem v Jihlavě, poté ve Znojmě a městským hejtmanem ve Vídni. Ve dvaatřiceti letech se stal tajným radou a vicepresidentem u českého gubernia. V této době došlo k a-féře kolem moravského časopisu Patriotisches Tageblatt, jehož byl s ohledem na příbuzenství s hrabětem Janem Nepomukem protektorem, a hrabě Antonín Bedřich odešel roku 1805 do ústraní. Zdálo se, že jeho kariéra skončila; alespoň se tak domníval hrabě Josef Mittrovský, jenž se rozhodl odkázat

svůj majetek "tomu, jenž sice svou vinou ztratil skvělou kariéru, avšak svými dobrými vlastnostmi slibuje udělat našemu rodu čest, ještě více jej pozvednout a výchovou svých dětí státu nahradit to, co promarnil".

Po deseti letech se však Mittrovský vraci do veřejného života: stává se v letech 1815–27 moravsko-slezským guvernérrem. Po osvícenství jeho mládí však již není ani památka. Jeho racionální byrokratismus připomíná tak trochu postavu bývalého státního kancléře Václava Ant. Kaunitz-Rietberga. Ve své nové funkci se zasloužil o mnohé: zjednodušil správní organismus na Moravě, reorganisoval chudinskou péči, podporoval činnost Moravské hospodářské společnosti a byl jedním ze zakladatelů Františkova muzea v Brně. Podporoval Antonína Bočka při jeho práci na diplomatári a Řehoře Wolného při vydání moravské topografie. S bývalými osvícenci se ovšem dostal do rozporu. Brněnští protestanté mu kladli za vinu, že právě díky jemu odešel Kr.K. André z habsburské monarchie.

Avšak ani u dvora nebyl Mittrovský bez problémů. V době robotní vzpoury na Moravě v roce 1821 se snažil záležitosti vyřešit smírem, protože byl přesvědčen, že "příčinou zla nebyl vnější podnět, ale bídny stav poddaného a mylný výklad berouního provizoria". Za svůj mírný postoj dostal ode dvora přísnou důtku. Je zajímavé, že po každém "průsvihu" se nakonec Antonín Bedřich dostal na vyšší místo. A tak svou kariéru skončil jako dvorský kancléř a prezident c.k. studijní komise. Je třeba říci, že pro tuto funkci měl znamenité předpoklady.

Jeho moravský protivník, Hugo starohrabě ze Salm-Reifferscheidtu (1776–1836) rovněž prošel osvícanským vzděláním. Na rájeckém zámku jej jeho hofmistr Jan Bláha zasvěcoval do zednářství a rosenkruciánství. Četl francouzské osvícence a jak napsal vídeňský romantik J. Hormayer. "v té době sledoval spíše bludičku metafyziky než jasnou pochodeň historie." Ve dvaceti letech sestavil dobrovolnický sbor a šel bojovat proti Napoleonovi. Tažení skončilo krachem a Salmovi vyneslo

francouzské zajetí. Roku 1798 se seznámil s německým filozofem Fr.H. Jacobem a odejel do Berlína, kde se dostal do společnosti německých romantiků. Sklon k romantismu mu zůstal i v habsburské monarchii, zvláště, když jeho politické idoly - hrabě Jan Filip Stadion a arcivévoda Jan v letech 1805-1809 ovládali rakouskou politiku. Stadionův spolupracovník sv.p. Josef Hormayer se s ním úzce sblížil. Salm zaměstnával rakouské romantiky Josefa Füricha, Karla Russe, L.Schnorra z Carolsfeldu a byl jediným feudálem v českých zemích, kdo věnoval příspěvok na náhrobek romantického básníka Collina.

Na druhé straně byl ovšem jeho blízkým spolupracovníkem Kr.K.André; s ním jej pojila záliba v mineralogii a technických vědách a pod jeho vlivem měl blízko k rannému liberalismu. To ovšem poněkud bourá starší představu liberálních historiků, kteří v romantismu viděli pouze politický konzervatismus. Na příkladě Salmově, ale i Hormayerově a Stadionově je však možné ukázat, že romantismum politický a umělecký ne-vyučoval hospodářský liberalismus. V tomto smyslu byl Salm i jedním ze zakladatelů "moravského zemského separatismu". Stýkal se ovšem s představiteli jiných národních hnutí, např. s Josefem Dobrovským nebo hrabětem A. Mednyanským. Po pádu romantismu vcelku nelibě nesl vídeňský centralismus a policejní systém, jenž mu otevíral a zadržoval soukromou korespondenci. Za robotního povstání 1821 ovšem stál proti Mitterovskému na stanovištu velkostatkářů, jak je z jeho popudu formuloval Hormayer: "vláda podporuje poddanské požadavky, protože se bojí a současně ví, že vrchnosti rebelovat nezačnou".

Dvě desetiletí 19. století leccos proměnily a jestliže oba dva - Mitterovský a Salm - si vzpomínali na své osvícenské začátky, tak si z nich vybrali nejspíše jen zájem o vědu a průmysl. Probíhala éra industriálního "století páry", pro něž osvícenství bylo minulostí, blouzněním a utopií.

V. Náhrobky rodu Mittrovských.

Jestliže součástí sociální prestiže feudálních rodů bylo budování rodinných hrobek, potom je symptomatickým rysem, že Mittrovští svou hrobku v 18. století neměli. Byli až příliš "novou" šlechtou. Zato však najdeme doklady pozoruhodné umělecké výzdoby jejich náhrobků. Z členů uherské větve byl hrabě Josef pohřben v Paskově; náhrobek mu navrhl brněnský sochař Ondřej Schweigl. Týž umělec navrhl neprovedený náhrobek také svob. pánu Antonínovi ještě za jeho života. Pro starší moravskou větev se pokusil vybudovat hrobku hrabě Maximilián Josef v nově vybudovaném kostele v Rozsochách; zůstal tam pohřben ovšem jen on sám. Tělo Jana Nepomuka i své nechala manželka Antonie Mittrovská pochovat v chrámku osvícenství v zámeckém parku nad Dolní Rožinkou. Dnes z jejich hrobu jsou jen nepatrné zbytky. Také členové mladší moravské větve jsou pohřbeni různě. A tak skutečnou rodovou hrobku nechal postavit až po polovině 19. století hrabě Vladimír Mittrovský v neogotických formách v chrámu v Doubravníku; roku 1902 sem byla převezena rakev s pozůstatky hraběte Antonína Bedřicha Mittrovského.

Bibliografická poznámka:

O rodu Mittrovských není příliš mnoho literatury. Obsáhlejší je d' Elvert, Christian: Die Grafen und Freiherren Mittrovsky von Mittrowitz und Nemischl. In: Schriften der k.k. Mähr.-schles. Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde III, Brünn 1852, s. 3-40. Tématem aristokratického osvícenství se zabývá Kroupa, Jiří: Sociální a kulturní kořeny osvícenství na Moravě. Strojopis dizertace Praha-Brno 1983.

Nejdůležitějším pramenem k dějinám rodu je v SOA uložený Rodinný archiv Mitrovských (G 147), z větší části uspořádaný hrabětem Antonínem Bedřichem Mittrovským s jeho vlastnoručními poznámkami. Zde i korespondence Antonína Bedřicha s hrabětem Vilémem Mitrovským o genealogii rodu. Knihovna a sbírka rukopisů mladší moravské větve je uložena v Archivu města Brna; knihovna starší větve na státním zámku Pernštejn, tam i zbytky uměleckého vybavení zámku v Dolní Rožince.

Rodokmen Mitrovských
v 16. století

Arnošt Matyáš (1676 - 1749)
1. Helena Konstancie v. Frei
2. Marie Terezie sv. p. Ichotzky

Jan Nepomuk I. (+ 1760)	Arnošt Benjamin (+ 1774)	Marcík Józef (1709 - 1782)	Jan Křtitel (1735 - 1811)
Marie Kazimíra sv. p. Blankowsky (+ 1761)	Marie Ter. sv. p. Jekay	1. Marie Terhr. Haubjícer (+1759) 2. Marie hr. Chorinský	
Helena ve Wroclawie (premonstrátky)		Barbara Náramčíčová	
		Anna Eléonora	
		Alois (1765 - 1824)	
Josef Antonín (1733 - 1808)		Antonín Bedřich I. (1770 - 1842)	
Karelina hr. Koháry		Marie Antoinette (1755 - 1799)	
		+ Antonie hr. Zerotin	
Adelheid		Karel (1738 - 1816)	
Emma		Antonín Bedřich II. (1801 - 1865)	
Vilém (1783-1857)		Aloisie	
Josef			

Jozef Maximilián Petzval - původ, život a dílo.

Vladimír Svoboda

V technickém muzeu ve Vídni je nad exponáty historických fotografických objektivů obraz J.M. Petzvala a u něho nápis, který v překladu zní: "Teprve zkonastruováním vysoce světelného objektivu byl možný další vývoj fotografie. Rakouský Josef Max Petzval vynalezl a propočítal již 1840 vysoce světelný fotoobjektiv 1 : 3,4. Rakouská firma Voigtländer vyrobila první fotografickou kovovou kameru světa s Petzvalovými objektivy v tisíci exemplářích (od r. 1840)". Pod tímto textem jsou ještě údaje: "J.Max. Petzval, nar. 6.1.1807 ve Spišské Belé v Uhrách, zemř. 17.9.1891 v Perchtoldsdorfu u Vídně". Na ústředním hřbitově ve Vídni je hrob J.M. Petzvala v prostoru čestných hrobů¹⁾, ve skupině velikánů ducha z různých oboru lidské činnosti. Ale nejen ve Vídni, kde J.M. Petzval většinu života působil, i v jeho rodišti - Spišské Belé na Slovensku, kde specializované muzeum nese jeho jméno, a v dalších místech, např. v technických muzeích v Praze, Drážďanech, Paříži a j. jsou exponáty, připomínající jeho význam.

O jeho životě a díle napsalo knihy a články mnoho autorů z řady zemí. Jen ve sborníku již vzpomínaného muzea ve Spišské Belé²⁾ je výběr 176 anotací nejzávažnějších literárních prací s touto tématikou. I v současné době se stále znova objevují další články o něm; některé z nich viz poznámky na konci.³⁾⁴⁾ V našich současných učebnicích fyziky, ať už středoškolských nebo vysokoškolských se však jméno J.M. Petzvala sotva najde. Vyskytuje se ale ve většině encyklopedií se zdůrazněním jeho přínosu pro moderní fotografii, bohužel někdy s nepřesnými údaji.

V některých knihách a článcích o J.M. Petzvalovi a samozřejmě i v již zmíněném sborníku muzea ve Spišské Belé jsou diskutovány otázky původu a národní příslušnosti J.M. Petzvala. Z autorů literárních prací na toto téma je třeba jmenovat

Maďary Dr. L. Erményho, prof. J. Seressea a prof. S. Majorose, Němce prof. Dr. J. M. Edera, z našich: prof. Dr. V. Teisslera, J. Dančo, Ing. M. Rákoše, I. Rumanovského, R. Skopce, R. Šteichmiller, M. Velehrachovou a J. Vávru. I když J. Dančo v jedné z posledních prací na toto téma⁵⁾ přesvědčivě argumentuje a dokazuje původ J. M. Petzvala, poznamenává současně správně, že sice otázka národní příslušnosti není v historii vědy a techniky klíčovou záležitostí, ale že by nám neměla být lhostejná v popularizaci našich významných rodáků. Ani v jeho práci však nejsou uvedeny všechny údaje, které bylo dosud možno zjistit. Názorně je lze ukázat formou vývodu (viz příloha), který je sestaven na základě ověření a zpřesnění dříve publikovaných údajů a jejich doplnění novými, zjištěnými ve spolu-práci se Státními oblast. archivy v Brně a v Levoči. Za pomoc při doplňování vývodu patří srdečný dík A. Ševčíkovi ze SOA Brno, prof. F. Kleinovi z Brna a Dr. I. Chalupeckému ze SOA Levoča. Několik poznámek k vývodu:

Údaje o prarodičích J. M. Petzvala z otcovy strany a o narození jeho otce jsou vypsány z matrik a dokumentace SOA Brno.⁶⁾⁷⁾ Nepodařilo se prozatím nalézt záznam o přesném datu a místu narození dědečka J. M. Petzvala - Františka Pezivala. O jeho dlouhodobém učitelském působení v Loděnicích na jižní Moravě, kde se narodilo všechn jeho 11 dětí, jsou však dostatečné záznamy. Chybí prozatím také rodné příjmení jeho manželky Růženy a její přesné datum a místo narození.

U otce J. M. Petzvala - Jana Křtitele Bedřicha Petzvala uvádí J. Dančo v již zmiňovaných, jinak velmi dobrých pracech⁵⁾²⁾ nesprávně rok narození 1775. Průzkum v SOA Brno ukázal správný rok 1776 a to, že se v r. 1775 narodil jeho bratr Josef. Dokumenty je prokázáno přesídlení J. (K.) B. Petzvala z Loděnic do Spišské Belé.⁸⁾ V těchto dokumentech lze jednak sledovat změnu příjmení z původního Pezival přes Peczival a Peczval na Petzval, jednak je v nich potvrzena jeho znalost češtiny.

Nejméně údajů a informací se prozatím podařilo zjistit o matce J. M. Petzvala Zuzaně, rozené Kreutzmanové⁹⁾ a jejich

rodičích. Ve Státním oblastním archivu v Levoči jsou sice doklady o dlouholetém pobytu rodiny učitele Jozefa Kreutzmana ve Spišské Belé i o sourozencích matky J.M.Petzvala, ale jako nové se prozatím podařilo objevit jen datum úmrtí a stáří jejího otce. 10)

Celkově lze k uvedenému vývodu J.M.Petzvala říci, že není uzavřený, protože chybějící údaje jsou dále hledány ve spolupráci se ŠOA Levoča, SOA Brno i ve Vídni. Po jejich zjištění bude vývod předán muzeu J.M.Petzvala ve Spišské Belé pro názornou informaci návštěvníků.

Život a dílo J.M.Petzvala.

Jozef Maximilián Petzval se narodil jako druhé dítě Jana Bedřicha Petzvala, učitele (od r. 1799) na katolické škole ve Spišské Belé a regenschoriho v místním kostele. Zprávy o dětství J.M.Petzvala jsou velmi skromné, ale i to málo, co se zachovalo, svědčí o těžkém životě rodiny chudého učitele v 19. století. Petzvalův otec byl znám jako vzdělaný všeumělec; vynalezl např. zvláštní typ psacího stroje, který si dal patentovat. Přesto měl hodně starostí s výživou rodiny (měl 7 dětí). Roku 1815 se rodina odstěhovala do Kežmaroku a v roce 1819 do Levoči, kde Petzvalův otec působil jako regenschori a městský geometr až do smrti (1852).

Z otcových vlastností si J.M.Petzval odnesl do života dvě důležité: nebojácnost před problémy a houževnatost. Obecnou školu dokončil v Kežmaroku, nižší piaristické gymnasiuum absolvoval v Podolinci. Nebylo tehdy možno o něm říci, že ve studiu vyniká; dokonce hrozilo, že pro neprospěch v matematice bude muset opustit školu. Příčinou byly zřejmě tehdější dogmatické metody vyučování, protože v kritických prázdninách mladý Petzval zanedbanou látku nastudoval a v dalším studiu v matematice vynikal. Od r. 1823 studoval na lyceu v Košicích a na živobytí si již vydělával sám vyučováním slabších spolužáků, protože Petzvalův otec potřeboval prostředky pro studium dalších dětí. Po úspěšném absolvování dvouletého lycea

a ročním působení ve funkci vychovatele u hraběte Almássyho (ve Ždani u Košic) odešel studovat do Budapešti na Institutum geometricum, které absolvoval s vynikajícím prospěchem a získal diplom inženýra.

Vstoupil do služeb města Budapešti a současně na tamnější universitě dále rozšiřoval svoje matematické vědomosti. Ve službách hlavního města Uher působil sedm let a prokázal v nich svoje schopnosti výborného využívání matematiky v praxi, např. docílením mimořádné přesnosti při nivelowání pro projekt dopravního kanálu. Zažil ale také první vážné zklamání, když jeho iniciativa v zabezpečovacích pracech při velkém rozvodnění Dunaje byla nejprve trpěna jako prospěšná, protože zabránil velkým národního hospodářským ztrátám, ale nakonec byla potrestána peněžitou pokutou za překročení kompetence.

V roce 1832 dosáhl doktorátu na budapešťské universitě a byl ze zaměstnání u města pravidelně uvolňován, protože nastoupil i do služeb university jako suplující profesor mechaniky, matematiky a praktické geometrie. V roce 1835 ukončil službu u budapešťské obce a nastoupil místo řádného profesora vyšší matematiky na budapešťské universitě. Tehdy se změnil i způsob jeho života, protože díky slušným příjmům i společenskému postavení se mohl plněji účastnit společenských a kulturních událostí. Bylo to v době nastupujícího technického pokroku, o jehož novinky měl J.M. Petzval veliký zájem. Při tom všem dále pravidelně pěstoval sport, který patřil k jeho zálibám už od mládí, hlavně vynikal v šermu.

Po dvou letech působení na budapešťské universitě ve funkci řádného profesora byl už velmi známý svojí odbornou a pedagogickou prací a byl povolán na místo profesora na vídeňskou universitu. Na jeho uvolněné místo na budapešťské universitě nastoupil jeho mladší bratr Oto, který také vynikl jako výborný matematik a byl později zvolen řádným členem Uherské akademie věd.

Tehdejší velkolepá Vídeň mladého vysokoškolského profesora oslnila nádherou a bezstarostným, hýřivým životem. Začal

se vybraně oblékat a jeho předchozí skromnost ustupovala do pozadí. Dobře placené místo profesora i dobrý zvuk jeho jména v odborných kruzích mu umožňovaly podnikat s novými přáteli z lepší společnosti různé originality, hraničící přímo s podivínstvím. To se začalo projevovat už tehdy, když si koupil budovu zrušeného kláštera na vrchu Kahlenberg na okraji Vídňě. V novém sídle si upravil m.j. stáj, koupil koně a začal jezdit na něm denně na universitu. Je samozřejmé, že tento nápadný, vysoce vzdělaný, tajemstvím opředený jezdec na bílém koni nepatřil k běžným vídeňským zjevům a vzbuzoval pozornost. Ta byla také příčinou, proč byl J.M.Petzval nazýván "nejvyšším učencem Vídňě", k čemuž přispělo jeho bydlení na vrchu Kahlenbergu. Respekt vídeňských sportovních kruhů získal vystoupením jako šermíř - závodník, při němž se nenašel protivník, který by ho porazil. V létě se soustavně věnoval své zahradě a přírodě. O prázdninách podnikal dlouhé cesty po Rakousku a Uhrách a rád se vracel do rodných Tater.

I jako pedagog byl J.M.Petzval zřejmě výborný. I při nepružných osnovách, které omezovaly nejen látku a volbu učebnic, ale i způsob přednesu, vzbudil u svých posluchačů opravdový zájem o vědu. Vycházel ze zásad Komenského a postupoval při výkladu od známého k neznámému a poutavě dokázal přirovat abstraktní pravdy k známým případům obecným. To byl v té době takřka revoluční zásah do pedagogických metod. Ze svých přednášek odstranil jako nedůstojné vyvolávání posluchačů podle seznamu, přesto, že to nařizovaly předpisů. K některým svým povýšeneckým kolegům se choval odměřeně a nazýval je "pasivními vykladači". Myslel tímto, že dotyčný profesor je souputník, satelit vědy, kterému stačí být ve vleku za současným vědeckým pokrokem a sám ničím nepřispět k dalšímu rozvoji. Mezi studenty však byl velmi oblíben, protože i pro začátečníky měl pochopení a radu i v těžkostech osobního rázu. Některé z nich si tak oblíbil, že i později, zraněný lidskou křivdou a falší, se s nimi rád stýkal. Na rozdíl od působení na budapešťské universitě, kde vyučoval latinsky, přednášel

ve Vídni úředním jazykem, t.j. německy. Když se němčina po revoluci 1848 stala úředním jazykem v Uhrách, tedy i na Slovensku, neviděl v germanizační snaze pro Slovensko zjevné nebezpečí, protože byl izolovaný od života ve vlasti. Vyucoval německy a německy psal i učebnice a vědecké práce, ač znal česky. Celkově je možno o něm říci, že patřil z politického hlediska k pasivní části slovenské inteligence, protože se zajímal téměř výhradně o vědu. To byla, z hlediska celkového hodnocení jeho osoby stinná stránka, když uvážíme, že žil v době pro budoucnost národa velmi důležité.

Profesor J.M.Petzval zpracoval řadu vědeckých pojednání, z nichž nejvýznamnější zasáhly rozhodujícím způsobem do vývoje geometrické optiky. Seznam publikovaných prací J.M.Petzvala je m.j. v již zmíněném sborníku muzea ve Spišské Belé²⁾, str. 61 - 64.

Oboru geometrické optiky se J.M.Petzval začal věnovat již v Budapešti. Ve Vídni pokračoval ve výzkumné práci ve svém sídle na Kahlenbergu, kde si zřídil dobré vybavenou mechanickou dílnu a laboratoř a s neobyčejnou odvahou a trpělivostí se pouštěl do nevyřešených problémů přírodovědy. Obšírný popis jeho prací a výsledků je obsažen v již zmíněných literárních pracech, z nichž řada je běžně dostupných. Proto, s ohledem na únosný rozsah tohoto příspěvku, je dále uveden jen přehled výsledků J.M.Petzvala, jejich význam pro další vývoj a poznatky z jeho činnosti.

Na základě matematických výpočtů zaměřených na teorii dalekohledu zdokonalil Galileův dalekohled. Propočítáním jednotlivých optických členů dalekohledu a jejich úpravou došel k vynálezu divadelního kukátka, zanedlouho používaného po celém světě. Petzvalovo zdokonalení Galileova dalekohledu (jednočího) vedlo ke vzniku dalekohledu dvouokého; z něho byly později odvozeny vojenské a turistické dalekohledy, v nichž se osvědčily Petzvalově propočítané achromatické čočky.

Při pracech na zdokonalení dalekohledů se Petzvalovi podařilo zdokonalit i mikroskop. S prof. Jedlíkem poukazoval

na význam mikroskopu při průmyslovém výzkumu.

Další významnou Petzvalovou prací bylo matematické propracování teorie zrcadlicích ploch. Propočítal různá křivá zrcadla, hlavně kulová a parabolická, jejichž mnohé aplikace jsou užívány dodnes s úspěchem např. na křižovatkách cest, v ostrých zatačkách silnic, ale také ve světlometech, zrcadlech, zachycujících sluneční energii a pod.

Zajímal se m.j. o plné využití světla ze světelných zdrojů. Všiml si, že se v dosavadních projektech využívá jen malá část světla a ostatní se rozptyluje a ztrácí. Přemýšlel o zařízení, kde by se využilo aspoň 60 % světla zdroje. Úspěch přineslo použití kombinace dutého zrcadla a vypuklé čočky ve světelné komoře. Pomocí tohoto zařízení získal Petzval převážnou část užitečného světla. Nashromážděné poznatky ho také přivedly k myšlence sestrojení reflektoru, kterým je možno osvětlovat osoby při fotografování v atelierech. Petzvalovy reflektory a světlomety byly později prakticky využity na majících, lodích námořních i říčních, prvních letadlech a vzducholodích, protiletadlových stanicích, fotografických a filmových atelierech a jinde.

Na jeho největší objev - vývoj moderních fotografických objektivů, o nichž bude hovořeno dále, navazují práce z oboru astronomie, která využila jeho optiky pro fotografování hvězdné oblohy. Také mu vděčí za první řadové snímky Měsíce, které zhотовil při svých pravidelných pokusech a různými optickými materiály a zachytíl tak fotograficky různé fáze Měsíce.

Tím, že při svých měřeních terénu, prováděných jak v Budapešti, tak ve Vídni v souvislosti s projekty průplavů a regulace řek, používal fotografický aparát na vytyčování trasy, stal se průkopníkem fotogrametrie

Jako dobrý hudebník se také věnoval studiu a propracování problémů této oblasti z hlediska fyzikálního. Je např. známo, že na základě studia chvění strun zhотовil klavír se zvláštní klaviaturou a kytaru, která měla neobvykle pěkný a

syty tón. I když přínos J.M.Petzvala v této oblasti není tak zásadní jako v optice, je zajímavý solidním přístupem k řešení problémů a originalitou. Petzvalovu pozůstatost z tohoto oboru zredigoval jeho následovník v otázkách hudební teorie a akustiky, Moravan František Bedřich Ševčík, rodák z Jedovnic u Blanska.

Největší zásluhou J.M.Petzvala je však vynález dobrých fotografických objektivů. Vývoj fotografie před J.M.Petzvallem začal stagnovat pro nedokonalost fotografické optiky. Petzval se v roce 1839, v rámci tehdejší velké výstavy v Paříži, seznámil dokonale s principem fotografování a jeho nedostatky. Po návratu do Vídni se pustil do řešení problému, a to především matematicky. Na základě výpočtů vypracoval J.M. Petzval již na jaře 1840 podrobné návrhy dvou vysoce světelých objektivů: krajinářského a portrétního.

Profesor Petzval byl znamenitý teoretik, ale chyběly mu praktické zkušenosti a informace, nezbytné k zhotovení navržených objektivů. Proto uvítal návrh staršího kolegy – profesora Ettinghausena, aby se spojil s rakouským optikem Voigtländerem. Voigtländer, dobrý odborník a ještě lepší obchodník, souhlasil s odbornou spoluprací významného profesora. Poskytl mu potřebné údaje o chemickém složení jednotlivých druhů optického skla i příslušné indexy lomu. Petzval dodal do Voigtländerovy dílny výkresy jednotlivých optických součástí objektivů a Voigtländer byl hotov s vybroušením potřebných čoček již na podzim 1840. Zkoušky, prováděné s provizorní papírovou komorou, navrženou Petzvallem, za asistence jeho i Voigtländra, prokázaly správnost Petzvalových výpočtů. Portrétní objektiv dělal až překvapivě dobré obrazy, ale krajinářský objektiv dával slabší výsledky. Proto profesor Petzval odložil zdokonalení krajinářského objektivu na pozdější dobu. Rozdíl obou objektivů byl pouze v jejich zadní části, přední byla v obou případech stejná. Proti dřívějším objektivům (např. Chevalierovu) se zkrátila u portrétního Petzvalova objektivu expoziční doba z dlouhých minut na vteřiny.

a získal se jasný obrázek, po celé ploše prokreslený. Petzvalův vynález je vlastně dnešní achromatický dvojitý objektiv, který se stal základem rozvoje fotografické optiky. Petzvalovi možno děkovat, že z Niepcovy a Daguerrovy kamery obskury vznikl skutečný fotografický přístroj.

Optické výpočty J.M.Petzvala se staly základem zdokonalování teleskopů, mikroskopů, teodolitů a promítacích přístrojů. Ve své odborné zprávě, vydané v Budapešti r. 1843 [1], dal profesor J.M.Petzval směrnice pro další vědecký vývoj fotografické optiky. Tím, že byla tato práce vydána v Budapešti, tedy stranou od tehdejších středisek, vydávajících vědeckou literaturu, se dá vysvětlit, že jedná z nejdůležitějších vět nauky o geometrické optice - t.zv. první Petzvalově větě se v době jejího zveřejnění nedostalo takového uznání, jaké jí patřilo vzhledem k jejímu mimořádnému významu pro vývoj moderních, vysoko výkonných objektivů. Petzvalova první věta byla oceněna až o půl století později; zasloužil se o to E.Moser. Ve zmíněném vědeckém pojednání je také uvedena druhá významná věta, známá jako Petzvalova podmínka. Ta hovoří o geometrickém místě obrazu při zobrazování jednou nebo více opticky účinnými plochami a dovoluje tak určit sklenutí obrazu v pořadí čeček.

Z technického hlediska předběhly Petzvalovy poznatky dobu, protože tehdy nebylo k dispozici pro výrobu spojních čoček vysoko kvalitní optické sklo. Naštěstí se koncem sedmdesátých let minulého století našlo několik prozíravých odberníků, kteří pochopili dalekosáhlý význam druhé Petzvalovy věty a zkoumali, jak by jim pomohla při výrobě optického skla. Až po řadě desítek let bylo možné dosáhnout výsledků, jejichž základy položil již v roce 1843 J.M.Petzval.

Ale vrátme se k osudu jeho vynálezu z r. 1840. Voigtländer vyrobil podle Petzvalových návrhů první objektivy a již r. 1841 dal na trh nové fotografické aparáty, které se rychle uplatnily. Voigtländer rozšířil svůj podnik a v novém závodě v Braunschweigu začal seriově vyrábět přenosné kovové

přístroje s Petzvalovými objektivy. Ukázal se jako bezohledný podnikatel, pro něhož Petzval začal být druhorođou osobou. Z obrovských zisků, které Voigtländer v krátkém čase získal, dostal profesor Petzval jen mizivou část. Jméno Petzvalovo však používal Voigtländer k propagaci nových fotografických přístrojů i své, již světoznámé optiky.

Ve Francii se proti Petzvalovi ozval Chevalier, který chtěl přesvědčit odborné kruhy o vlastních zásluhách při vývoji objektivu. Brzy šel v jeho šlepějích i Voigtländer, který si začal přivlastňovat zásluhu o výpočty Petzvalem znova propočítaného krajinářského objektivu. Tehdy vztahy mezi Petzvalem a Voigtländerem ochladly natolik, že došlo k úplné roztržce k velké škodě dalšího vývoje fotografické techniky. Voigtländer zašel tak daleko, že se opovážil psát na Petzvala hanopisy, kterými chtěl zlehčit profesorovu vědeckou práci. Voigtländer tím na slávě nezískal, protože se odborné časopisy v zahraničí, hlavně v Anglii a Německu, postavily na stranu profesora Petzvala.

Po rozchodu s Voigtländerem potřeboval profesor Petzval při další práci pomoc praktika. Roku 1844 uzavřel smlouvu s optikem Waiblem, která ale netrvala dlouho. Začal se proto zabývat broušením optiky sám ve své dílně na Kahlenbergu, samozřejmě jen pro vědecké účely a postavil ve své dílně i několik druhů fotografických přístrojů. Brzy se ale ukázalo, že ho praktická práce zdržuje v jeho dalších pracech teoretických a tak v r. 1850 uzavřel novou smlouvu, a to s optikem Dietzlerem. Ten si dal na Petzvalův návrh patentovat znova propočítaný krajinářský objektiv. Proti tomu se začal ohrazovat Voigtländer, který si přivlastňoval konstrukci krajinářského objektivu. Spor ustal, až když se mu odborné kruhy vysmály.

Také Dietzler dělal s Petzvalovým vynálezem dobré obchody, zvláště s výrobou lehkého, dvouměchového fotografického přístroje, tzv. Dialytu, což byla velmi dobrá fotografická kamera (vytahovací), která se pohybovala po nosné tyči a dě-

lala obraz dobré prokreslený po celé ploše. K profesoru Petzvalovi se Dietzler zachoval mnohem čestněji než Voigtländer, který zatím dělal velké obchody s portrétními objektivy, které dodával ve svých aparátech v tisícových počtech téměř do celého světa, hlavně do Anglie; do r. 1858 jich vyrabil asi 7200 kusů. Voigtländrova bezohlednost a chameťost vyvrcholila, když začal i on vyrábět krajinářské objektivy Petzvalovy konstrukce s názvem Orthoskop a ačkoliv byl Dialyt v Rakousku patentován, odvážil se ho Voigtländer vyrábět bez Petzvalova souhlasu. Profesor, který znal z dřívějška Voigtländrovu bezohlednost, se neozval, aby se vyhnul dalším hanopisům. Vášnívý spor se rozpoutal až po Voigtländrově odůvodňování výroby krajinářského objektivu. Mezi Voigtländrem a Petzvalem se rozpoutala ostrá polemika zvláště v anglických časopisech. Voigtländer dokonce vydal proti Petzvalovi brožuru s uvedením Petzvalových dopisů, ale jen těch, které se Voigtländrovi hodily. Ukázalo se, že Voigtländer dal do výroby "svůj" Orthoskop, až když viděl výrobky z Dietzlerovy dílny. Všemi těmito spory byl profesor Petzval tak znechucen, že se rozešel i s Dietzlerem, začal se vyhýbat společnosti a chodil soustavně jen do akademie věd.

Vylíčené události a zklamání měly na profesora Petzvala silný vliv; z kdysi vyhledávaného společníka se stal zklamáný, podivinský až zakřiknutý samotář. Vyhýbal se více než kdy předtím každému společenskému styku, který nesouvisel s jeho vynálezy, prací nebo školou. Přestal dokonce navštěvovat i sportovní podniky a v tréninku pokračoval jen v soukromí. Jediné místo, kam dále pravidelně docházel, byla Akademie věd, kde podával dále zprávy o svých výzkumech. Čím více byl roztrpčen průběhem života, tím usilovněji se věnoval vědeckým publikacím. Ačkoliv publikoval hodně prací, jeho největší dílo - trojsvazková souhrnná práce o teoretických základech optiky - se nedochovalo. Jsou různé domněnky o příčinách zničení rukopisu. Jedna uvádí zničení rukopisu v souvislosti s názory profesora Petzvala, který, i když provedl některé prá-

ce pro rakouské ministerstvo války, měl zájem o využití moderní techniky jen pro mírové účely. Druhá, více rozšířená pověst udává jako příčinu loupež v domě profesora Petzvala na Kahlenbergu, kde žil jen sám se svou hospodyní. Jeho tamějším opředené sídlo budilo samozřejmě zvýšený zájem lidí. Legenda o tom, že ve svém domě starý profesor ukrývá velké množství peněz, nahromaděných za celý mládenecký život, zřejmě přispěla k tomu, že zloději jednou večer využili situace, kdy byl profesor v Akademii a vlcoupali se do jeho domu. Byli ale zklamáni, protože nenašli, co hledali a začali ze vzteku ničit zařízení laboratoře a v jeho pracovně rukopis velkého teoretického díla o optice. Když se profesor Petzval vrátil domů a viděl dílo zkázy, zhroutil se mu smysl života. Pracoval sice celou řadu let ještě vědecky, ale jen na dílech otázkách; k velkému soubornému teoretickému dílu se již nevrátil.

V roce 1869 se oženil se svoují hospodyní, která ale po čtyřech letech zemřela. To byla další rána jeho života. Po čase (r. 1877) opustil i universitu a chodíval jen do Akademie. Osamocený zemřel v r. 1891, kdy nežil už ani jeden z jeho sourozenců. Na jeho tichý pohřeb přišli zástupci univerzity, Akademie věd a někteří věrní posluchači.

Pocty a památníky J.M.Petzvala.

J.M.Petzval byl při vzniku vídeňské Akademie věd zvolen v r. 1846 jedním z prvních členů - korespondentů a o tři roky později, v r. 1849, řádným členem. Byl také členem uherské Akademie věd a čestným členem Jednoty českých matematiků (r. 1881), které poděkoval za tuto poctu česky psaným dopisem.

Brzy po jeho smrti rozhodla vídeňská Fotografická společnost, že mu odhalí v arkádách čestné haly vídeňské univerzity pamětní desku; stalo se tak v r. 1901 při oslavách 40. výročí založení společnosti.

Známý vídeňský Cameroclub dal podnět k postavení důstojného náhrobku na hrobě J.M.Petzvala na Ústředním hřbitově ve

Vídni. Zhotovení pomníku bylo svěřeno sochaři Theodoru Charlemontovi (pocházel ze Žnojma), autorovi známého mramorového pomníku G.Mendla v Brně. Slavnostní odhalení pomníku bylo provedeno 17.10.1905. Ve slavnostním projevu řekl profesor Dr. Wirtinger, že teprve profesor Petzval povznesl na vídeňské universitě matematiku na patřičný stupeň a že jeho zásluhu byla fotografie probuzena do skutečného života, což Petzvalovi zajistuje nesmrtnou slávu. Na závěr slavnosti převzal tehdejší starosta Dr. Lueger pomník pod ochranu města s tím, že Vídeň bude uctívat nejen samotný pomník, ale i památku muže, který zvětšil slávu města i země. V době druhé světové války zmizela z pomníku bronzová deska a pomník je v současném stavu zobrazen na fotografii ve sborníku muzea ve Spišské Belé.

V r. 1909 byla odhalena pamětní deska J.M.Petzvala na jeho rodném domě ve Spišské Belé; jejím autorem je také T.Charlemont. Dnes je tato deska umístěna ve vstupní chodbě muzea J.M.Petzvala, na něž byl přebudován jeho rodný dům. Muzeum bylo otevřeno 2.7.1964 jako pobočka Technického muzea v Košicích. Při příležitosti 75. výročí Petzvalovy smrti byla před budovou muzea odhalena jeho busta.

Od roku 1968 odměňuje Krajské osvětové středisko v Bratislavě nejúspěšnější fotografické pracovníky Petzvalovou medailí.

Podle J.M.Petzvala je pojmenováno několik ulic v různých městech, a to: ve Vídni (ve IV. okrese), v Budapešti, v Braunschweigu (poblíž známých závodů Voigtländer - dnes Zeiss-Ikon), v Bratislavě, v Košicích a Spišské Belé.

Po vyfotografování odvrácené strany Měsíce byl podle J.M.Petzvala nazván jeden kráter v blízkosti jižního pólu.

Nepřímo je Petzvalova zásluha o zdokonalení fotografické optiky připomenuta také na rakouské poštovní známce vydané při příležitosti zasedání Europhoto ve Vídni v r. 1973; je na ní zobrazen Petzvalův objektiv.

Dílo J.M.Petzvala bylo zachyceno také formou filmu

I.Rumanovského "Jmenoval se Petzval" a divadelní hrou E.Oehnala "Podmanitel světla". Tento název připomíná výrok J.M. Petzvala, pronesený v době jeho životních zklamání: "Podmanil jsem světlo, mám ho v hrsti, protože na světě je ještě příliš mnoho tmy."³⁾

Poznámky a prameny.

- 1) Ehrengräber (prospekt), Presse und Informationsdienst der Stadt Wien, Vídeň 1974.
- 2) Muzeum J.M.Petzvala ve Spišskej Belej (zbierky, úvahy, štúdie), sborník z edice Sprievodce zbierkami technického múzea v Košiciach č. 9, Košice 1973.
- 3) Š.Weiskepf, Držal v hrsti svetlo..., Technické noviny, XXX, 1982, č.12, s.16.
- 4) J.Vávra, Otec optiky Josef Maximilián Petzval, Československá fotografie, XXXIV, 1983, č.4, s.157.
- 5) J.Dančo, Jozef Maximilián Petzval, Spišská Belá - vlastivedný zborník II, Bratislava 1972, s.124-130.
- 6) SOA Brno, E 67 - Matriky, č. M 1871, M 1879, M 1866, M 1877, M 1881.
- 7) SOA Brno, B 12/3, Dr. O.Kašpárek, Učitelé (moravští) - rejstřík, 1942, s.190.
- 8) ŠOA Levoča, čís. 1035. 1800 (několik dokladů: učitelská zkouška, domovské právo, žádost o vydání propouštěcího listu od panské komory na Moravě).
- 9) ŠOA Levoča, Zbierka církev. matrik z území Spiša, inv.č. 646, zv. III/1, s.142.
- 10) ŠOA Levoča, inv. č. 650, zv. IV/2, s.41.
- 11) J.M.Petzval, Bericht über die Ergebnisse einiger dopptrischen Untersuchungen, Pest 1843.
- 12) I Rumanovský, Jozef Petzval. Život a dielo, Martin 1957.

Vývod Jozefa Maximiliána Petzvala

František Pezival	Růžena	Josef Kreutzman	Zuzana
učitel		učitel	
nar. 1735	nar. 1739	nar. 1753	
1. manž. Alžběta		manž. Zuzana	
2. manž. 3.2.1771 Růžena Kopecká	+ 13.4.1791 Lodenice	+ 13.10.1796 Spišská Belá	
		+ 1.4.1797 Lodenice	
Jan Křtitel (Bedřich) Pezival (Peczival, Petzval)			
učitel, regenschori, městský geometr			
nar. 4.7.1776 Lodenice č. 43 (panství Miroslav, Morava)			
manž. 16.2.1801 Zuzana Kreutzmanová			
+ 1852 Levoča			

Jozef Maximilián Petzval
inženýr, Dr., profesor matematiky
nar. 6.1.1807 Spišská Belá
číslo 1869
+ 7.9.1891 Perchtoldsdorf u Vídně
□ Videa (Ústřední hřbitov)

10.3. 1800.

B

Draftum exhibitor Joannes Petzval ex Bohemia
in loco Palenky orientis, Lingvarum Bohemicorum,
et Germanicarum Praesul, in isto chodio Normali' magistratus
cum laude Die 11. Iunij 1799. publice et alhuius
testamem.

In via Gradales Siftice Melchioro.

Drafens Petzval ex loco Originali' collatione,
etiam in omnibus conforme esse hinc recor.

Bela Die 6. Iunij 1800. Testcas J. Petzval
ktereg Regio. Coronatus Opid. Bela. Gen. Ord.
Globanius ep. Q. B.

Kopie části jednoho z dokladů uvedených v pozn. 8 - dokladu o úspěšné zkoušce učitelské způsobilosti Jana Petzvala (otce J. M. Petzvala); složené 14.4.1799. V začátku dokladu je potvrzen původ Jana Petzvala a jeho znalost češtiny a němčiny; konec dokladu obsahuje potvrzení pravosti dokladu notářem města (Spišské) Belé.

Příspěvek k rekonstrukci páté generace Herbenova Pokolení
na příkladě rodinného archivu bratří Mrštíků.

Jan Skutil

Znalost rodinných vazeb je pro poznání biografie díla slovesných a výtvarných tvůrců nad jiné závažná; stejně je nutné mít genealogické informace při analýze literárního díla samého, především románu, ale též povídky a románové kroniky, jak je to zřejmé u Tolstého Vojny a míru, Galsworthyovy Ságy rodu Forsytů, Němcové Babičky¹⁾ nebo i díla Herbenova a Mrštíkových Roku na vsi a j. Znalost literární pozůstalosti, rodinné i jiné korespondence a genealogie autora je zásadně důležitá i při analýze spolkové činnosti a uměleckých literárních salonů, na což již více než před čtyřiceti lety upozornil V. Palivec.²⁾ Tak např. bez dokonalých heuristických svědectví o rodinných vztažích sester Reisových bychom asi stěží pochopili mniché detailly národního obrození. Ze švagrovských vazeb MUDr. Václava Staňka (1804 Jarpice u Slaného - 1871 Praha), JUDr. V. Friče (1804 Slaný - 1871 Praha) a sestry jejich manželek Antonie Reisové - Bohuslavu Rajské (1817-1852) vyrostl první pražský literární salón který hostil nejpřednější české buditele z venkova, z Moravy i ze Slovenska. Salon Dr. Staňka měl představovat pražský pendant výmarskému stánku vévodkyně Anna Amálie v době Goethově, i pražským šlechtickým.

Na Moravě tomu bylo analogicky v menší a jiné míře u Mrštíků v Divákách po r. 1889. Této historické skutečnosti se dosáhlo rovněž na podkladě rodinných principů. Čtyři bratři Alois (1861-1925), Vilém (1863-1912), František (1865-1909) a Norbert (1867-1905), díky svému silnému rodinnému poutu a vazbě na působiště nejstaršího z nich, stali se osou moravského kulturního dění v devadesátých a devítistých letech. Bez znalosti jejich rodinných vazeb a rovněž švagrovských relací k bratřím a sestrám Bezděkovým, jejichž otec František

Bezděk je zachycen v románové kronice Jana Herbena (1837 - 1936) Do třetího a čtvrtého pokolení (1889-1892)³⁾, uniklo by mnohé z moravské kultury i z tvůrčího uměleckého procesu Herbenova i bratří Mrštíků a také povědomí o plánovaném a nedokončeném záměru Herbenovu v této kronice pokračovat. Lidské prototypy páté generace hrdinů by navždy zapadly, nebyt rodinného mrštíkovského archívů; na dva, popřípadě na tři z nich zde chceme upozornit, doplňují takto vlastní dozvání Herbenovo uložené v těchto materiálech, chovaných v Památníku národního písemnictví v Praze.⁴⁾ Byly již vydány vzájemné listy bratří Mrštíků⁵⁾, upozornili jsme na jejich korespondenci se strýcem a tetou Jelinkovými⁶⁾, ale stranou dosud zůstala ta část písemností týkajících se Aloisovy švagrové Augusty Šebestové (1852-1933)⁷⁾, autorky Lidských dokumentů (1899) i důležité korespondence téhož spisovatele s jeho švagrem MUDr. Hugo Ctiborem Bezděkem (10.3.1872 Podivín až 22.2.1956 Senohraby)⁸⁾. Protože tyto doklady, mající bezprostřední vztah k dílu Herbenovu, k jeho koncepcii Pokolení (jak bylo toto dílo v české veřejnosti odedávna zkratkově nazýváno), závazně dokreslují genealogické vazby, na nichž je kompozičně postaveno, povšimneme si jich zde podrobněji. Navíc je můžeme doložit i poznámkami nejzasvěcenějšími, pocházejícími od prvého pořadatele uvedeného archívů - syna Aloisova prof. Karla Mrštíka (1905-1944), jenž sám byl po přesliči z rodiny Bezděkovy.

Úvodem k analýze mrštíkovských švagrovských písemností, uložených v jejich rodinném fondu připomeneme Herbenův list Augustě Šebestové ze dne 18.5.1892: děkuje jí v ní za gratulaci ke svému sňatku a sděluje, že dokončil Do třetího a čtvrtého pokolení. Přiznal, že v této kronice vypsal i několik stran z jejího článku v Občanu a doznal, že kobylské krajany nejméně poznal z hospodářsko-obchodní stránky; konstatoval, že "jako med hodí se mi drobnosti o služkách a jiné Vaše poznámky". Připomenul, že E. Zola takovým zápisům říká "dokumenty lidské" a dokazuje, že "moderní román na takových dokumentech

musí býti založen"; ~ z této Herbenovy poznámky usuzujeme, odkud pochází pak název jejího stěžejního díla vydaného v roce 1899 v Olomouci. Dále prosil Šebestovou o zprávy, jak lidé žili na moravském venkově před padesáti lety, jež potřebuje pro národopisnou výstavu československou, v jejímž generálním výboru je zástupcem Moravy. Pokud jde o zobrazení rodiny Bezděkovy v Pokolení, uvedl tu doslova: "V Pokolení věnoval jsem kapitolku Vaší rodině. Velice by mě bolelo, kdybyste to pokládali za pouhý výkon mé vděčnosti. Já jsem pevně přesvědčen, že tak veřejně se má o zásluhách mluviti", a dodal, že by jej těšilo, kdyby se dozvěděl, co tomu lid říká. Stěžoval si jí, že hodlá psát další román, jehož hlavní postavou měl by být dr. Woraus z Klobouk, který rovněž v Pokolení vystupuje. V tomto díle chtěl by ukázat, "jak živly tzv. oficiální nejen neprospívaly životu mravnímu na venkově, nýbrž mu vpravdě škodily" a dále rozhořčeně dodával: "Co dělají úřady pro lid? Pouští hrůzu. Co církev? Učí jezuitství. Co vlastenci? Wurmové např. neudělali pro Klobouky nic, zhola nic". (V tomto soudě však pisatel této rodině křivdíl - J.S.) Vzpomíná Šebestové přítomnosti na Nerudově pohřbu v Praze (1891) a srovnává Prahu s Moravou: "Tady v Čechách přece jenom je lid jiný než u nás, neříkám lepší, ale jiný!" Další Herbenova připomínka stran Pokolení pochází až z r. 1925 v souvislosti s kondolencí nad úmrtím Aloise Mrštíka (26.3.). Tehdy napsal: "Neměl jsem s Aloisem Mrštíkem nikdy nic, co by jen stín vrhalo na staré sympatie, jež jsem k němu měl od doby, kdy jsem ho poznal jako učitele v Těšanech. Ostatně, když jsem míval všelijaké konflikty s Vilémem Mrštíkem, nikdy jsem nezapomíнал, že jsme bývali intimními přáteli, a tato důvěrnost staršího data mne odzbrojovala a nutila myslit na něho." V následujícím roce 1926 vrátil Herben Šebestové ještě nějaké zápisu a sdělil jí, že chce dopsat ještě třetí díl Pokolení: "Mám vyměřenu práci na pět až šest let a proto nesmím umřít dříve". Bohužel však svůj záměr ne-realizoval. Proto bude tím zajímavější vědět, o jaké hrdiny

mu šlo. Měli jimi být Bezděkovi sourozenci, bratři a sestry, Hugo, Augusta a j. Charakteristiku díla Šebestové doplňuje ještě list Jiřího Horáka (14.8.1942) adresovaný Karlu Mrštíkovi – o práci Šebestové tu napsal: "Pokud jde o věrnost zápisu přirovnal bych k Lidským dokumentům jedině znamenitě obrázky K.M. Slavičínského Vlk Krampotů aj." Její personália v mrštíkovském archívu uzavírá rukopis konceptu spisovatelčina života od vlastního bratra učitele Metoděje Bezděka (nar. 1860), který viděl její zásluhy v tom, že v r. 1869 založila spolu se sestrou Emilií dívčí vzdělávací spolek Libuši a v zásluhách o Moravskou Slovač, za něž byla jmenována členkou České akademie pro vědy, slovesnost a umění i členkou archeologické komise při České akademii.⁹⁾

Daleko více je v tomto rodinném souboru, týkajícím se Bezděkovských, kteří měli sloužit za podklad k dalšímu herbenovskému zpracování, v poznámkách Karla Mrštíka. Tento v komentáři ke srovnáné korespondenci svého strýce Huga-Ctibora Bezděka s otcem Aloisem Mrštíkem uvedl, že historik a poslanec František Nosek ze Šakvic (1840-1924) měl s chotí Annou roz. Bezděkovou dceru Jarmilu,¹⁰⁾ jež byla schovankou Augusty Šebestové, a že jeho jiný strýc (tj. bratr A. Šebestové a jeho matky Marie) Vladimír Bezděk převzal kobylyský obchod po rodičích, kdežto jeho další bratr – již zmíněný učitel Metoděj Bezděk – připravoval i nadále zápisy o Bezděkově rodině pro Herbenovu kroniku spolu s ostatním dokumentárním materiélem, především národopisné poznámky a archivní výpisky. Podotkl, že další jeho strýc, František Bezděk ml., byl bouřlivák a hlioubal, jenž přešel od katolicismu k evangelictví a později k ateismu.

Nejzajímavější je však celkové hodnocení Karla Mrštíka této rodiny a zejména jeho strýce Huga-Ctibora k úvodu ke korespondenci. Synovec snažil se tu vystihnout i podle názoru své matky vše, co by jinak asi zapadlo. Podle něho "veliká a bohatá žen této rodiny skončila se jakoby pozárem, který strávil bez rozdílu dobré i zlé. V popelu, který zůstal,

nevyznají se snad ani oni sami, po léta stoupenci jakého satanismu. Této destrukci předcházelo několik překotně po sobě následujícím změnám názoru, které samy již prozrazovaly ztrátu kormidla. Mezi jinými zklamáními stáli "apoštoli", k nimž se přimkli a kteří se ukázali podvodníky. - Snad nedostatek pokory ve věcech náboženských vyprovokoval tento osud. Jako nás přesvědčovali o antimilitarismu, tak dovedli obrátit o 180° a tvrdit nutnost opaku. Láska se jim vymkla a nakonec bylo od nich slyšet více slov nenávisti - od žen i proti našemu národu. Ruský osud, široká ruská duše. Podivná je psychetohoto lékaře, který s takovou energií šel za svými duchovními představami a touhami a dal se tak daleko zavést ženami národa, kde ženy mají silnější vůli než muži. V těchto životech odehrála se nejpodivnější, nejspletitější a vlastně nejpropastnější tragedie, již jsem kdy viděl, o níž jsem kdy četl, již snad by nestačil zplodit ani mozek Dostojevského... obávám se, že pramen tragedie byla nespoutaná pýcha; jsem dalek bráti věci na tuto váhu, ale zde je to pro mne diagnostika klinická - mimo dobro a zlo, zjištění příčiny. Úžasně smutné a nejsmutnější zjištění jejího konce, této tragedie je, že tyto duše dosud žijí..."

Tak klasifikoval symbolicky K. Mrštík, po svém strýci i otci Aloisovi rovněž dobrý psycholog, vnitřní duchovní dráhu svých příbuzných z matčiny strany, kteří se měli stát hrdiny třetího dílu herbenovské kroniky, rodinné ságy. Možná i v tomto soudě je třeba vidět zdůvodnění, proč Herben toto dílo vlastně nedokončil, takže jen snad zůstalo rozkoncipováno v jeho myšlenkách. Tím zajímavější pak zůstane náš pohled na Aloisova švagra, plynoucí z jeho listů Aloisovi; je jich velká řada a skutečně pomohou rekonstruovat paralelně a zčásti ke Karlovu hodnocení i život postavy, jež měla být zřejmě klíčovou v dalším díle Herbenovy rodové epopeje.

Bohatá korespondence Huga Bezděka švagru Aloisovi začíná 15.9.1900; informuje jej o svém fejetonu o Jurkovičových návrzích pro Luhačovice, který byl zveřejněn v Herbenově Čase

i o tom, že jeho plán byl snad konspirován Mrštíky, neboť i ředitel obchodní školy V. Fišera vyslovil prý podezření, že na Moravě vzniklo vzájemně se podporující družstvo - Mrštíci, Jurkovič, Uprka a že s ním je v úzkém kontaktu i H. Bezděk. Vilémovy články v Moravské orlici podle Bezděka prý Jurkovičovi neprosplýly, i když uměleckou stránku jeho děl každý uznává. Hugo obdržel pozvání k návštěvě Jindříšky Wurmové (1863 až 1953), vynikající kulturně osvětové pracovnice v mírovém hnutí, s jejíž rodinou byli Bezděkovi spříznění a spřáteleni vzhledem k prvé ženě jejich otce Františka Bezděka (nar. 1820) Antonie Wurmové, dcery Antonína Wurma (1794-1880). Hugo zaslal Vilémovi (29.12.1900) Časopis českých lékařů se zajímavým článkem o mravencích a v prvních lednových dnech 1900 pak obdržel Alois vojenský pozdrav z Pulji; Hugo se seznámil s jedním jeho bývalým žákem. Ze Šibeniku mu pak psal (23.10. r. 1901) o flegmatismu svého bratra Vladimíra B., a mladé mrštíkovské domácnosti zaslal gusle a jiné národnostní zajímavosti, popsal mu též politické nepokoje v Terstu (9.4.1902) a referoval o svých stycích s důstojníkem H. Lewetzwem, bratrem majitele diváckého velkostatku. Z cesty do Afriky přivezl Aloisovi mosazný talíř s ornamenty a výpisky z koránu, jež ponechal u A. Šebestové (7.6.1902); od Antoše Frolky zakoupil jeho Hlavu stařenky, koncem března 1903 se vrátil z cest po Itálii zpět do Pulji a v květnu 1903 získal místo zástupce sekundáře v zemské nemocnici v Brně. Zde četl Vilémovy Moje sny a konstatoval (16.7.1903), že se cítí bližší Aloisovi než Vilémovi. Připomíнал, že P. Blaho (1867-1927), jeho důvěrný přítel ještě ze společných vídeňských studií na tamní lékařské fakultě, chtěl získat místo lázeňského lékaře v Luhačovicích, neboť se mu ve Skalici vede špatně - "nebo je to zas jen experiment vzájemnosti československé?" - dodává diskusně.

Velmi zajímavý je Bezděkův bezprostřední soud o brněnské premiéře Její pastorkyně (v dopise 28.1.1904), který tu reprodukujeme: "Opera sama je zajímavá, má mnoho krásných míst,

mnohá místa jsou však fádní, jiná bizarní. Je to moderní, dramatická hudba, páchnoucí trochu učeností, která dovede uchvátit jen na několika místech, napjatou pozornost však si udržuje stále. Próza ve zkracování Janáčkově se nese na mnohých místech velmi pěkně, jinde jí přece jen schází rytmu veršového. Janáček často si pak pomáhá tím, že nechává slovo nebo větu víckrát opakovati. Tím dosahuje určitého rytmu, ale často to vadí. V prvním jednání např. zpívá sbor asi pět minut na tři slova, která se nekonečně opakují. Opera svou podstatou neodpovídá skutečnému životu. Realismus v opeře musí narážet na nepřekonatelné překážky a konec konců se musí pustit do kompromisů. Udělal to Janáček, budou to muset udělat i jiní. Její pastorkyně je dramaticky slabá. Myslel jsem si na Maryšu, která by se neskonale spíš hodila k opernímu zpracování. Myslím však, že by Janáček byl na ni slabý, nebo aspoň dost málo citový."

"Tento soud citujeme zde v úplnosti mimo jiné i proto, abychom ukázali na kulturní Bezděkův obzor, nutný pro pochopení jeho celkové duchovní dispozice, jak vyplýne dále.

V dubnu 1904 plánoval Hugo Bezděk cestu do Ruska (11.4. r. 1904), odmítá možnost zastupovat Aloisova bratra Norberta ve Višňovém, neboť přechází do brněnské porodnice. Chce se ucházet o místo obvodního lékaře ve Ždánicích (27.8.1904). Jádro Norbertovy choroby (chronická nephritis) stává se předmětem několika dalších jeho listů, v nichž předpokládá, že by se snad nejmladší Mrštík přece jen mohl zotavit, piše i několikrát o Ždánicích, kde se mu kladly při přijetí potíže vzhledem k jeho bezkonfesijnosti. Přesto však tam nastoupil a přijela sem za ním i jeho žena lékařka Táňa se svou matkou z Moskvy, načež na kratší dobu odejel do Moskvy, kde spolu se ženou provozoval lékařskou praxi a kde se stal členem Obščenstva slavjanskou kultury. Ač jej tu však přemilouvali, aby v Rusku zůstal, vrátil se zpět a v r. 1908 uvažoval, má-li jít na lékařské místo do Mariánských Lázní nebo Bad Halle v Horních Rakousích a tak v květnu 1908 nastoupil zde a hned

radil Aloisovi, aby se přijel sem za ním léčit. V r. 1909 přešel H. Bezděk na abstinencní oddělení (29.10.) a konstatoval, že se tu léčí především duševně choří a nikoli jen nervově nemocní; pracuje tu též vědecky pro Časopis českých lékařů, v r. 1910 onemocněla jeho žena Táňa a přešel do léčebny ve Šternberku, kde však nebyl příliš nadšen způsobem tamní léčky, byl ochoten tu zůstat jen za podmínky, že i jeho žena tu bude mít zajištěnou existenci (28.1.1911), zde si hľouběji všimá psychoterapie a filozofie medicíny, jeho žena tu na čas zůstala a on odešel zpět do Hallu, odkud v r. 1914 doporučoval i své sestře Augustě léčení v tomto ústavu, zmiňuje se o svém léčebném přístupu etikoterapeutickém a o svých názorech zveřejněných v knize Záhada života a smrti. Prvou světovou válku strávil Hugo Bezděk v Pulji, odkud Aloisovi několikrát psal, v r. 1916 vzpomínal svého synovce Vláďu Bezděka (7.1.1916), který padl na Monte Assolone.

V r. 1919 se Hugo Bezděk odstěhoval na Slovensko, odkud pocházejí jeho velmi zajímavé relace švagrovi. Důvěrně se tu skontaktoval s Dušanem Makovickým (1866-1921), někdejším osobním lékařem L.N.Tolstého (1828-1910). Hugo Bezděk ve svých dopisech zajímavě psal o Makovického vzpomínkách na Tolstého, o V.Šrobárovi a o Aloisově knize Hore Váhom. Zde se H. Bezděk seznámil v Ružomberoku i s Aloisovým důverným přitelem ředitellem brněnské Vesny Františkem Marešem (1862-1941); později se H. Bezděk stal městským lékařem v Ružomberoku, stěžoval si však na malou frekvenci slovenských lázní a vzpomíнал na Bad-Halle, psal i o Herbenovi a jeho chorobách (3.12.1922), zmiňoval se i o Karlově autovýchově, znova o Herbenovi a o Bezručovi a o poměru Mrštíků k nim. Připomíнал Tomanovu báseň Lenin (22.10.1922) a úvahy na Slovensku, co bude za dvě století. Listy z r. 1924 se pak týkají rodinných záležitostí sester Bezděkových a české kolonie v Ružomberoku.

Ukázali jsme podle rodinné korespondence mrštíkovské na životní osudy a názory této nad jiné zajímavé postavy, jež měla Herbenovi sloužit stejně tak jako její sourozenci Janu

Herbenovi modelem k další jeho literární tvorbě, litujíc, že se tomu tak nestalo.

Znalost těchto písemností má pro genealogii nepopiratelnou důležitost. Předně ukazují na mistrný výběr, nebo alespoň záměr pro získání výrazných, typických a zajímavých postav ze společenského moravského života pro literární dílo, dále na studium rodinných vazeb, na nichž bude opět postaveno, na Herbenovy sondáže do archivního materiálu i do živé přítomnosti. Úmyslně jsme v dokumentech nechali podrobněji promluvit Karlu Mrštíku charakterizujícímu postavy svých blízkých příbuzných, s nimiž sám měl psychicky mnoho společného, a také jsme úmyslně citovali soud Huga Ctibora Bezděka o Její pastorkyni, jež mu měla být blízká vzhledem k celkovému jeho světonázoru a vztahu obou, jak Janáčka tak i Hugo C. Bezděka k ruské kultuře, navíc, když on sám navštívil premiéru díla, jež teprve s odstupem doby považována za mimořádnou událost světového dopadu v hudbě.

Z Herbenových poznámk Šebestové je vidět, že tento bystrý žurnalista a romanopisec považoval správně románovou kroniku Do třetího a čtvrtého pokolení, líčící dobu od 40. let 18. století do 80. let minulého věku za dílo neukončené; kriticky viděl, že genealogické vazby obrozeného národa jdou dále a chtěl je zřejmě ukončit třetím dílem končícím na počátku 20. let. Pro moravský venkov by to bylo něco jedinečného - chtěl v něm být zřejmě i antipodem mrštíkovského Roku na vsi, jak regionální, tak chronologickou šíří. Byl si vědom toho, že život páté a snad i šesté generace jeho Pokolení by byl stejně zajímavý jako u předchozích rodových vazeb.

Náš archivní a literární výzkum poohlil snad nejen pohled do autorské dílny, nýbrž i do problematiky našeho venkova přelomu 19. a 20. století na výrazném a typickém příkladě rodiny Bezděkovy z Kobylí, jejíž odkaz, stejně tak jako jejich příbuzných Wurmů, Mrštíků, Šebestové i Noskových byl nezanedbatelný a bez genealogického rozboru by nebyl tak plně positužitelný.

Poznámky:

- 1) Václav Černý, Knížka o Babičce. Praha 1963. - Jaroslav Šúla, Novotní v Dobrušce, Literární archiv 1, Praha 1966.
- 2) Viktor Palivec, Salon dr. Staňka. Věstník českých lékařů č.35/36, Praha 1944.
- 3) Jan Herben, Do třetího a čtvrtého pokolení. 1889-1892. Defin vydání Praha 1921, 2.vyd. (Z poslední ruky) Praha 1936, díl I-II, Kritická edice 1954 (SNKLHU) s doslovem J.Běliče a J.Skalíčky.
- 4) Vladimír Hellmuth-Brauner, Vilém Mrštík (1863-1912); Alois Mrštík. Písemné pozůstatosti. Praha 1968. - Jan Skutil, Dizácký mrštíkovský archiv. Pohledy do dávné i nedávné minulosti. Mikulov 1963, str. 32-36.
- 5) Nedosněné sny bratří Mrštíků. Praha 1978.
- 6) Jan Skutil, Vztah bratří Mrštíků k západní Moravě. Západomoravské muzeum. Vlastivědný zpravodaj Třebíč č.3, 1965, str. 9-11.
- 7) Augusta Šebestová, Lidské dokumenty a jiné národopisné poznámky. Olomouc 1900 - 2.vyd. Praha 1947. Úvod napsal Boh. Havránek, doslov Pavla Antošová, která dílo doplnila, zkrátila a znova uspořádala. Pavla Antošová, Augusta Šebestová. Kalendář paní a dívek českých. Brno 1942/43, str.81-92. - Ctibor Bezdék, Z rodinné kroniky Augusty Šebestové, M. stopou 2, 1948, 71-73, 106-107. Josef Skutil, Jak vznikaly Lidské dokumenty. Od Horácka k Podyjí 6, Brno 1931, 97-100, Jan Skutil, Ještě ke vztahu Lidských dokumentů Augusty Šebestové. Od hradské cesty 1960, str.44-49.
- 8) Srov. Časopis lékařů českých 95, Praha 1956, č.19, str.528.
- 9) V mrštíkovském archivu jsou uloženy ještě některé její osobní doklady: Vysvědčení z německé školy v Hustopečích z r. 1871, Přípis Národního divadla v Praze stran objednávek rekvizit pro inscenaci Gazdiny roby a popis, jak vede stárku z kruhu děvčat stárek k tanci, a několik jejích dalších národopisných poznámek.
- 10) Jarmila Nosková charakterizovala stručné nářečí na Hustopečsku v Hustopečském okrese Vlastivědy mor. Lad. Nosáka, Brno 1924.

Rod z Čepí a "tvrz" v Dolním Čepí.

Ivan Štarha

Jedním z drobných zemanských rodů, které se vynořily na světlo dějin se založením moravských zemských desk, je i rod, písící se podle Čepí, vesničky na středním toku Svatavy nedaleko mohutného hradu Pernštejna.

K roku 1356 je v zemských deskách brněnských zápis, podle něhož Holach z Mikulovic přijal Daniela z Čepí (psáno Cziepie) na spolek na všechny statky, která má nebo ještě buď mít na Moravě.¹⁾ Tento Daniel se objevuje opět za dva roky, kdy společně s dědici Holachovými koupil za 250 hřiven od Artleba z Lechovic vše, co tento vlastnil ve vsi Mikulovicích.²⁾

2) Jeho společník z roku 1356 byl již zřejmě mrtev, smlouva z roku 1356 se zřejmě přenesla na dědice. Za další dva roky, tedy v roce 1360, se objevuje nejstarší zpráva o dalších dvou členech rodu z Čepí. Daniel, Jan a Bohuš z Čepí se v tomto roce spojili ke společnému držení vesnic Dolního a Horního Čepí a statku Ujčova. 3) Další zpráva o Danielovi z Čepí pochází z roku 1378, kdy společně s Janem z Holoubka a Bohušem z Vaneč koupil od Čenka a Ješka ze Střížova vesnice Střížov, Přímělkov, půl vesnice Smrčné a další dvě vsi na Jihlavsku.⁴⁾ O rok později zapsali všichni tři jmenovaní manželce Jana z Holoubka, Hysle, na zmíněných vesnicích 300 hřiven věna.⁵⁾ Naposledy je Daniel z Čepí uveden v roce 1390, kdy přispěl Bohuš z Holoubka 10 hřiven ročního důchodu na vsi Vilémovicích Danielovi a Janovi z Čepí. K tomu poznamenal, že kdyby Daniel nechtěl svou část držet, má připadnout zpět Bohušovi z Kněžic a Janovi z Čepí.⁶⁾

Jan Tenora⁷⁾ ztotožnil Daniela z Čepí s Jílkem z Čepí. V roce 1365 koupil totiž Jílek z Čepí se svou manželkou Markétou za 21 hřiven od Bohuslava z Vickova sed čtvrtí luk s ostatním příslušenstvím ve vsi Habří.⁸⁾ Jílkovou manželkou byla zřejmě Markéta z Horního Čepí, která dala v roce 1376 svým dětem 50 hřiven svého věna, které měla na vesnici Hor-

ním Čepí, nic si nevyhrazujíc. 9)

Nedávno vydaný první díl publikace Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku¹⁰⁾ uvádí, že v roce 1356 byla v Dolním Čepí tvrz, kterou drželi Daniel a Jilek z Čepí. Z předešlých údajů je zřejmé, že údaj nemá reálný základ. V zápisu z roku 1356 není žádná zpráva o vesnici ani o tvrzi v Čepí, Jilek z Čepí se pak uvádí v zemských deskách až k roku 1365.

O Bohušovi z Čepí máme jedinou již zmíněnou zprávu k roku 1360, zmíněný Jan z Čepí zapsal v roce 1381 své manželce Markétě na všechny svých statečí v Dolním Čepí 20 hřiven gr. věna.¹¹⁾ V roce 1413 byl již mrtev, neboť jeho manželka pohnala Drha z Kněžic, že odkoupil její a jejího muže základ od Bohuše z Kněžic a zůstal jí dlužen 100 hřiven grošů. Chtěla dluh dokázat jeho listem a za poručníky sporu zvolila své bratry Martina z Kobeřic a Buška z Bořitova.¹²⁾ Pocházela tedy Janova manželka ze známého rodu z Drahanovic.

Až na Třeštisko nás zavádí zpráva z roku 1376 o další člence rodu z Čepí, Anně, kdysi manželce Hruta a nyní Rynče z Úlehle, která se vzdala ve prospěch Anny z Janštejna, manželky Sezemy z Rosičky, šedesáti hřiven grošů věna, které měla na Dlouhé Brtnici. Naproti tomu připsala Anna z Janštejna Anně z Čepí a jejímu manželovi Rynšovi vesnice Černovice a Modletice.¹³⁾ Proti tomuto zápisu však vznesl odpor zemský písář prohlášením, že tyto statky drží země a cída brněnská.

V roce 1390 se setkáváme s dcerou nahoře zmíněné Markety z Horního Čepí. Byla jí Kateřina, která vzala na spolek na všechny statky, které po své matce zdědila, zvláště na 50 hřiven věna, svého muže Mikše a své děti.¹⁴⁾ Jde zřejmě o Mikuláše z Vlkova, který prodal v roce 1420 svobodný dvůr v Horním Čepí Ješkovi z Olešničky.¹⁵⁾

Poslední členky rodu z Čepí zachycují zemské desky k roku 1406. Mána z Čepí vzala v tomto roce na spolek na své věno v Čepí svého bratra Buška z Drahanovic. Také Zdynka z Čepí přijala téhož Buška na spolek na všecko, co vlastnila v Čepí.¹⁶⁾

Setkáváme se tedy během necelých šedesáti let - v letech 1356-1413 - s řadou zemanů, užívajících přídomku z Čepí. Byli to: Daniel v letech 1356-1390, Jan v letech 1360-1390, r. 1413 již mrtev, Bohuš v roce 1360, Jílek z (Horního) Čepí 1365, 1376 již mrtev, Markéta z Horního Čepí, asi manželka Jílkova, v letech 1365-1376, r. 1390 již mrtva, Anna, manželka Rynše z Úlehle v r. 1376, Markéta (z Drahanovic), manželka Jana z Čepí v letech 1381-1413, Kateřina z Horního Čepí, dcera Markety z Horního Čepí, manželka Mikše (Mikuláše z Vlkova) v r. 1390, Máňa z Čepí, sestra Buška z Drahanovic v r. 1406 a Zdynka z Čepí rovněž v r. 1406. Všechny dochované zprávy pocházejí ze zápisů v zemských deskách, proto neznáme znak rodu z Čepí a nemůže určit případné rodové souvislosti. Žádná ze zmíněných zpráv nám nepotvrzuje zprávu o tvrzi v Dolním Čepí. Podívejme se proto alespoň letmo po osudech této vesničky v následujících letech.

Odkazem Máňi a Zdynky z Čepí se ves dostala do rukou rytířského rodu z Drahanovic. V roce 1433 Martin a Aleš z Drahanovic, zřejmě dědicové nahoru zmíněného Buška, prodali svůj dvůr v Dolním Čepí (jde o dnešní usedlost č. 1) "pactivému muži Řehořovi a jeho manželce Markétě a jeho dětem i jeho budúcím ku pravému purkrechtu" za ihned složených 6 hřiven pražských grošů s ročním platem kopy grošů. Dvůr byl prodán "s rolí oranu i neoranu, s mezami, s lúkou dolní, která pode vsí záleží"¹⁷⁾. Ani v této kupní smlouvě však není jmenována tvrz, byť pustá.

Bratří Martin a Aleš z Drahanovic prodali o čtyři roky později celou ves Dolní Čepí a sousedící Ujčůvek Jírovi z Bezděkova a jeho manželce Kateřině.¹⁸⁾ V roce 1482 přijala Kateřina, zřejmě již vdova, na spolek na 80 kop svého věna v Čepí a ve Skoroticích svého syna Martina Dalečínského z Bezděkova. Musel se však zavázat, že po její smrti vydá dcerám Kateřině, Martě, Dorotě a Aničce po 20 kopách.¹⁹⁾ Tento Martin Dalečínský připsal v roce 1492 ves Čepí s kostelním podacím a 5 poddaných ve Skoroticích svému strýci Janu Ronycha-

rovi z Ronychu²⁰⁾, od něhož přešel statek do rukou Viléma z Pernstejna. Stalo se tak již v roce 1496.²¹⁾

V roce 1492 se objevuje v zemských deskách zpráva o dalším zemanu, který se psal podle Čepí. Byl to Vaněk z Čepí, který se přiřenil na dvůr v Ujčívkovi. Nešlo však o potomka nahoru zmíněného rodu. Vaněk pravděpodobně pocházel z čepského dvora. Po koupi Ujčívka se začal psát podle Ujčívka. Neměl svou pečeť a tedy ani znak.²²⁾

Vrátíme-li se tedy ještě ke zmiňované tvrzi v Dolním Čepí, zjištujeme, že o ní neexistují žádné písemné zprávy. Ani louka u řeky Svatky, zvaná Na zemanství, uváděná v citovalné publikaci, s Čepím nesouvisí. Náležela totiž k sousednímu Ujčívku, pozdější samotě Zemanství v Ujčově č. 4.

Poznámky:

- 1) ZDB III 175.
- 2) ZDB III 308.
- 3) ZDB III 572.
- 4) ZDB IV 543.
- 5) ZDB VI 797.
- 6) ZDB VII 973.
- 7) Jan Tenora, Bystřický (n.P.) okres. Vlastivěda moravská, Brno 1904, s.76.
- 8) ZDB IV 195.
- 9) ZDB VI 451.
- 10) Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (I.) Jižní Morava. Praha, Svoboda 1981, s.91-92.
- 11) ZDB VI 797.
- 12) P II, str. 281, č.1182.
- 13) ZDB VI 236 a 239.
- 14) ZDB VII 660.
- 15) ZDB VII 68.
- 16) ZDB VIII 370 a 371.
- 17) Antonín Humpolík, Památnka pro celý kraj. Moravěnka, 1, 1940, č.4 a Střední Morava, Brno 1940, s.86 n.

- 18) ZDB XIII 220.
- 19) ZDB XV 247.
- 20) ZDB XVI 103.
- 21) ZDB XVII 24.
- 22) ZDB XVI 173 a 175 a SOA v Brně, G 10 - Sbírka rukopisů,
č. 894 (Pernštějnský kopiář), fol. 272 - 272^v.

Vzácný host na hudebním festivalu Pražské jaro.

Pavel R. Pokorný

V únoru letoňního roku dovršil v plné síle vzácného životního jubilea 85 let přední světový dirigent Lovro von Matačić. Narodil se 14.2.1899 v chorvatském Sušaku (nyní Rječka). Mladí však prožil ve Vídni, kde byl v letech 1909 až 1913 členem známého chlapecckého souboru "Wiener Sängerknabe". Další tři roky studuje soukromně klavír, varhany a kompozici. Jíž tehdy se připravoval na dirigentskou dráhu. Jedním z jeho učitelů na vídeňské konservatoři byl i Oskar Nedbal. Po ukončení studií se v r. 1916 objevuje krátce jako korepetitor v Kolíně n.R.

Brzy však hudbu vystřídala kanonáda světové války. Matačić odchází s Karlovackým regimentem č. 16 na italskou frontu. Zde se seznámil a spřátelil s pražským rodákem Egonem Ervímem Kischem. Ten ho získal pro vstup do Rudé gardy, a níž se zúčastnil revolučních událostí ve Vídni na konci války. Když byl z Vídni vyhoštěn, vraci se k dirigentskému pultu v Osjeku (1919). Je členem zdejších dělnických organizací a pro svoji revoluční činnost je nucen změnit místo. V roce 1920 působí v Novém Sadu, pak v Lublaně (1922) a nakonec v Bělehradě (1924). Ve třicátých letech působí především v Záhřebu a vystupuje v řadě evropských měst. V letech 1938-1941 byl ředitelom opery v Bělehradě. Válku prožil střídavě v Záhřebu a ve Vídni. Po válce vybudoval operní soubor ve Skopji, poté opět diriguje v Rjece a Lublaně. V letech 1956 - 1958 se stal šéfdirigentem Saského státního orchestru v Drážďanech a Státní opery v Berlíně. Poté diriguje v milánské Scale a v období 1961-1965 stál v čele opery ve Frankfurtu n.M. V druhé polovině tohoto desítiletí je pak delší čas šéfem Státní opery ve Vídni. V roce 1970 se vraci do Záhřebu, kde je hlavním dirigentem Filharmonie. V posledních letech vystřídal opět řadu evropských scén, z nichž trvalejší je jeho působení

v Monte Carlu (1974-79).

Lovro von Matačík vystupuje i v Československu, kde uvedl též své vlastní skladby. K československé hudbě má vřelý vztah a často pomáhal dílům našich skladatelů na koncertní pódiá. Není proto náhodné, že se mu jako prvnímu zahraničnímu účastníkovi dostalo cti řídit zahajovací koncert. Dne 12. května 1984 v Sjezdovém sále Paláce kultury zazněly tóny Smetanova symfonické básně *Má vlast* v podání České filharmonie. Kritika o něm napsala: "Svou osobností vtiskl tónům zvláštní ráz. Smetanův cyklus symfonických básní zněl v jeho pojetí volnějších temp neobyčejně důstojně a slavnostně. Slavný dirigent plně respektoval zvláštní poslání Mé vlasti v kontextu české kultury, dokázal se umělecky i lidsky ztotožnit s velkým odkazem jubilujícího skladatele."

Erb (1602, 29.3.):

V modré, zlatě a černě děleném štítu medvěd přirozené barvy, držící v pravé tlapě tasenou šavli se zlatým jílcem. Turnajská korunovaná přilba s přikryvadly vpravo modro- a vlevo černo-zlatými nese rostoucího medvěda s tasenou šavlí.

Literatura:

- 1) Genealogisches Taschenbuch der Ritter und Adels-Geschlechter, 2. Jahrgang, Brünn 1877, s.503.
- 2) Dirigent chráni skladateľa (interview s Lovro von Matačíkom). In: Výber zo svetovej a československej tlače, roč. XVII, 5.4.1984, č.15, s.10.
- 3) Hold Bedřichu Smetanovi, Revnost z 15.5.1984 a další denní tisk.

Poznámky k "očistě" názvosloví.

Jiří Turek

V zásadě souhlasím s obsahem redakční poznámky k výtahu přednášky J.V.Pelikána o heraldickém názvosloví v GHI č.4/83. Nemohu si však odpustit několik poznámk k tomuto tématu.

- 1) Tvorba názvosloví není problémem příslušného oboru, ale také otázkou jazykovou, jak ostatně redakce již připomněla. K základnímu poučení v tomto směru lze doporučit nedávno vyšlou brožurku Poštolková B. - Roudný M. - Tejnor A.: O české terminologii, (Malá jazyková knižnice, sv.2), Akademie Praha 1983. Tato práce z pera pracovníků Ústavu pro jazyk český ČSAV je jakýmsi minimem znalostí pro terminologickou práci, v níž zdaleka nevystačíme s jazykovým citem nebo dokonce jen s dobrou vůlí. Za takových podmínek by asi bylo ponechání dosavadních názvů menším zlem, než neuvážené zavádění nevhodných označení, která se třeba ani nevžijí, ale zbytečně zvětšují zmatek v terminologii.
- 2) J. Louda obhajuje dosavadní názvosloví spíše z pozic estetických jako "okouzující poetickou mluvu zasvěcených" proti "neúsporné pedantické terminologii". Ale to, co právem odmítá, vlastně není terminologie. Skutečně dobrá terminologie totiž je úsporná, dle možnosti se přidržuje vžitých názvů a může být i metaforická. Vždyť slovo resp. termín je jazykový znak, tedy smluvené označení skutečnosti. Nikde není řečeno, že odborná terminologie musí být za každou cenu názorňe popisná.
- 3) Jistě nelze ztotožnit heraldický a umělecko-historický popis. Nevidím však důvod, proč by dobrá heraldická terminologie nemohla být přijata i v druhém jmenovaném oboru.
- 4) Podle jednoho ze základních heraldických pravidel se i figury vzaté ze skutečnosti zobrazují schematicky a nikoli naturalisticky reálně. Proto mne - ač jsem milovníkem

přírody - nepohoršuje znázornění lva se třemi nebo čtyřmi drápy. Naopak by mne však mrzelo, kdyby nás časopis šířil nesprávné informace, třebaže se týkají jiných oborů a jsou uvedeny jen mimochodem: Autor přednášky tvrdí, že "každá kočkovitá šelma má správně pět prstů na každé noze", což si - jak řekl při přednášce - ověřoval na kočce domácí. Nebyl však při svém pozorování dost pečlivý. Všechny kočkovité šelmy totiž sice mají na předních končetinách po pěti, na zadních však jen po čtyřech prstech!

HERALDICA BRUNENSIS I.

Znaky významných brněnských osobností (8).

Jan Antonín Angermann (1722 - 1779).

Málo doceněný brněnský malíř. Narodil se kolem roku 1722¹⁾. Pocházel z Mostu v Čechách²⁾, kde bychom zřejmě našli další zprávy o jeho rodičích a příbuzných. Zdá se, že jeho příbuzným byl chebský miniaturista David Angermann (nar. Cheb 24.11.1762 - zemř. Cheb 9.11.1806)³⁾.

Do Brna přichází Jan Antonín Angermann⁴⁾ na přelomu 40. a 50. let 18. století. Zatím první zmínka o něm je ze dne 25.1.1750⁵⁾, kdy se oženil s Klárou dcerou zemřelého brněnského měšťana a klcboučnického mistra⁶⁾ Šimona Dörfela. Usadil se a svoji malířskou živnost provozoval na brněnském předměstí Pekařská Ulice. Zde koupil dne 1.8.1767 od Antonína Kuglera, zednického mistra č.7 (později č.8, nyní č. 30) za 950 zlatých.⁷⁾ V něm bydlel až do své smrti a po něm vlastnila tento dům vdova Klára Angermannová.⁸⁾ Již od 50. let je v matričních záznamech uváděn jako měšťan (civis). Jeho zápis jsme však v knize přijatých měšťanů nenašli. Jelikož nikde není výslovně uvedeno brněnské měšťanské právo, je možné, že byl pouze měšťanem v městečku Staré Brno.

Zatím jednotlivě zjištěné práce ukazují, že Angermann byl dobrým portrétistou. Bývá vyzdvihován jeho smysl pro vystížení fysiognomie portrétovaných. Typická pro jeho obrazy je miniaturní preciznost.⁹⁾ Smysl pro detail byl dán jeho hlavním uměleckým zaměřením na miniatury.

O jeho zakázkách však všecky velmi málo. Jen nepřímo z jeho majetkového postavení můžeme usuzovat, že měl široký okruh odběratelů. Již při koupi domu splácí cenu v hotovosti.¹⁰⁾

Jeho početnou rodinu, z které žili v době jeho smrti jen čtyři děti (František Xaverský, Marie Anna Terezie Tekla, Kateřina Alžběta Apolonie, Marie Krescencie Magdalena), lze rekonstruovat následovně:

Jan Antonín Angermann (psal se jen Antonín Angermann, též Angerman, Ankerman) nar. Most v Čechách asi kolem roku 1722, zemř. Brno 26.8.1779¹¹⁾, asi brněnský měšťan, malíř. Manželka Klára Dörfelová (Dörfelová, Derflová) nar. Brno 28.9.1721¹²⁾ - zemř. Brno inter 12.4. - 16.9.1790¹³⁾, dcera brněnského měšťana a kloboučnického mistra Šimona Dörfela (+ před 1750), usazeného na předměstí Pekařská Ulice, sňatek Brno 25.1.1750.

1. Alžběta Lidonia (Ludmila?) Angermannová pokř. Brno 12.4.1751 - zemř. ??¹⁴⁾
2. Tomáš Adam Jan Angermann pokř. Brno 15.12.1752 - zemř. ??
3. Marie Anna Terezie Tekla Angermannová pokř. Brno 19.9.1754¹⁵⁾ - zemř. post 1790, odd. ?? s Františkem Dörfelem¹⁶⁾
4. Josef Ondřej Angermann pokř. 10.1.1756 - zemř. ??
5. Antonín Jan (Joannes Ante portam latinam) Angermann pokř. Brno 27.5.1757 - zemř. ??
6. Jan Angermann pokř. Brno 4.6.1758 - zemř. ??
7. Jan Jakub Angermann pokř. Brno 24.6.1759¹⁷⁾ - zemř. ??
8. František Serafínský Ondřej Angermann pokř. Brno 8.9.1760 - zemř. ??
9. František Xaverský Ondřej Mikuláš Angermann pokř. Brno 3.12.1761 - zemř. inter 1779 - 1790
10. Kateřina Alžběta Apolonie Angermannová pokř. Brno 20.10.1763¹⁸⁾ - zemř. post 1790, odd. Brno 20.1.1784 s Janem Beschornerem¹⁹⁾
11. Antonín Emanuel Ferdinand Angermann pokř. 10.1.1766 zemř. ??
12. Alžběta Vincencie Angermannová pokř. Brno 16.11.1767 zemř. ??

13. Marie Krescencie Magdalena Angermannová pokř.
Brno 30.3.1769 20) - zemř. post 1790

Ze synů Jana Antonína dětství přežil jen František Xaverský. O něm zatím nemáme žádné zprávy ani nevíme, zda se po otci věnoval malování. Zřejmě brzy zemřel, neboť v pozůstalostním řízení po Kláře Angermannové již není uváděn. Dceři Kateřina se provdala do rodiny uměleckých řemeslníků (dekoratéri, výrobci intarzií).

Měšťanský znak Jana Antonína Angermanna je typickým příkladem řemeslnické heraldiky. Znak po obsahové stránce je málo osobitou variantou malířského symbolu. Ovšem v tom případě plnil společenskou funkci osobního znaku. Známe ho z pečeti zachované na testamentu ze dne 2.5.1779 21), jejíž obsah s některými odchylkami již publikoval A.B.Král. 22) Zmíněná pečeť je přitištěná, červená, oválného tvaru o rozměrech 16 x 15 mm. V pečetním poli ohrazeném drobnými rovnostrannými trojúhelníčky se nachází znak skládající se z oválného štitu, v němž jsou tři štítky španělského tvaru, a to jeden nad dvěma. Nad horním štítkem je písmeno I, po bocích z každé strany písmeno A. Na štit je postavena turnajská přilba s přikryvadly rozvilinového tvaru. Za klenot jsou jelení parohy o čtyřech výsadách mezi nimiž vyrůstá panna bez rukou mající hlavu ovázanou točenici vlevo s dvěma feflíky.

Symbolika znaku je jasná. Tři štítky byly symbolem malířů štitu (štítarů). Brzy se tento symbol vztahoval na všechny malíře a již ve 14. století je doložen u nás. 23) Stává se hlavním obsahem znaku malířských cechů i znaků jednotlivých malířů. Klenot Angermannova znaku odpovídá klenotu znaku malířského cechu. Svůj původ má zřejmě v klenotu hrabat z Rapoltstejna, kteří v Německu měli svěřenu ochranu a jurisdikci nad potulnými řemeslníky, mezi něž malíři jistě patřili.

Jiří L. Bílý

Poznámky:

- 1) Rok narození určen podle úmrtní matriky (viz pozn.11), nemusí být přesný.
- 2) Ve svatebním matričním zápisu uveden jako "pictor Brixensis"
- 3) Prokop Toman, Nový slovník československých výtvarných umělců, díl I. (A-K), Praha 1947, s.21. David Angermann studoval u Antonína Graffa v Drážďanech. V letech 1785 až 1790 působil v Berlíně. V letech 1796-97 maloval miniatury v Karlových Varech. Jeho práce se nacházejí v

městském muzeu v Chebu.

- 4) Piše se pouze jako Antonín Angermann a též Ankermann
- 5) Archiv města Brna, Sbírka matrik, oddací matrika římkat. farního úřadu sv. Jakuba v Brně z let 1730-1760, sign. 1/40 (st.sign. sv.III,E), pag. 60.
- 6) Adolf B. Král, Zapomenutý moravský malíř, Vlastivědný věstník moravský roč. XXI (1969) č.1, s.35-36. A.B.Král čte sledované místo ve svatebním matričním zápisu "filia pileatoris" a překládá "dcera výrobce štětců a štětek". Podle mého názoru nutno uvedenou pasáž číst "fuiti pileatoris" a překládat "bývalého kloboučníka". Pro moji interpretaci hovoří též zápis v knize přijatých měšťanů, kde je dne 19.7.1727 uváděn Šimon Dörfel jako "Huttergesell", tedy kloboučnický tovaryš a další zápis v matričních a gruntovních knihách.
- 7) AMB, Sbírka rukopisů, rkp. č.1913 (kniha přípisů domů brněnského předměstí Velké a Malé Pekařské Ulice z let 1763 - 1784, č. 50, nová foliace fol. 87-88. A.B.Král čte omylem jméno prodavatele jako Tugler.
- 8) tentýž, č. 148, nová foliace fol. 235v, 236, 236v.
- 9) viz pozn. 6
- 10) AMB, Zbytky registratur - testamenty, testament Antonína Angermanna ze dne 2.5.1779.
- 11) AMB, SM, Úmrtní matrika římkat. farního úřadu sv.Jakuba v Brně pro brněnská předměstí z 1.10.1773 - 1.5.1784, sign. 1/66, pag. 236. A.B.Král omylem uvádí, že úmrtní matriční zápis je v matrice far. úřadu na St. Brně.
- 12) Přestože jsou všechny děti Šimona Dörfla zaznamenány ve svatojakubských matrikách, není zde uvedeno datum pokřtění Kláry. Dá se to vysvětlit tím, že z mnoha křestních jmen bylo v běžném životě užíváno zpravidla jedno a nemuselo se vždy jednat o první jméno. Ve sledovaném období se Šimonu narodily tyto dcery: Marie Kateřina (8.12.1716), Marie Veronika (21.1.1719) a Marie Viktorie (28.9.1721). Ani druhé křestní jméno nebylo u žádné z dcer Klára. Jen

u poslední byla kmotrou Marie Klára Orelová. Z toho usu-
zui, že poslední zápis se vztahuje k narození Kláry An-
germannové.

- 13) AMB, Pozůstalosti města Brna, fascikl č.54
- 14) U dětí J.A.Angermanna, které zemřely v dětství nebylo mož-
né zjistit data úmrtí, neboť úmrtní matriky z těchto let
chybí.
- 15) AMB, SM, křestní matrika římkat.far.úřadu sv.Jakuba v Br-
ně z let 1748-54, sign. 1/16 (st.sign. sv. XV,P), pag.
169 (Alžběta Lidonia), pag.291 (Tomáš Adam Jan), pag.463
(Maria Anna, Terezie, Tekla).
- 16) manžel uveden viz pozn. 8
- 17) AMB, SM, křestní matrika římkat.far.úřadu sv.Jakuba v Br-
ně z let 1755-60, sign.1/17 (st.sign.sv. XVI, Q), pag.101
(Josef Ondřej), pag. 251 (Antonín Jan), pag. 362 (Jan),
pag.466 (Jan Jakub)
- 18) AMB, SM, křestní matrika římkat.far.úřadu sv.Jakuba v Br-
ně z let 1760-69, sig. 1/18 (st.sign.sv. XVII, R), pag.
17 (František Ondřej), pag. 102 (František Ondřej Mikuláš)
pag. 233 (Kateřina Alžběta Apolonie).
- 19) AMB, SM, oddací matrika římkat. far.úřadu sv.Jakuba v Br-
ně z 1.10.1773 - 1.5.1784, sign. 1/42 (st.sign. IV b),
pag. 170 (brněnská předměstí)
- 20) AMB, SM, křestní matrika far.římkat.úřadu sv.Jakuba v Br-
ně pro brněnská předměstí z 1.10.1773 - 1.5.1784, sign.
1/18, pag.379 (Antonín Emanuel Ferd.), pag. 476 (Alžběta
Vincencie), pag.564 (Marie Krescencie Magdalena).
- 21) viz pozn. 10
- 22) viz pozn. 6
- 23) Karel Chytil, O junkerech pražských, Praha 1903, s.23-33.
K užívání tří štítků jako cechovního symbolu viz Vladimír
J.Sedlák, O počátcích erbů pražských cechů, Praha 1945,
rejstřík.

HOVORY G + H

Při příležitosti životního jubilea PhDr. Jana Skutila, CSc., (nar. 8.8.1934 v Brně) položila redakce Genealogických a heraldických informací uvedenému vědeckému pracovníku Moravského muzea v Brně několik otázek.

- 1) Kdy jste se poprvé seznámil s genealogií a heraldikou a jaké místo přisuzujete těmto dvěma disciplinám ve své vědecké práci?

Poprvé jsem se setkal s rodopisnými zřeteli v r. 1944 v primě na královopolském gymnáziu, kdy jsem se začal zajímat o vývoj svých předků a rovněž o rozrod celého příbuzenstva jak ze strany otcovy, tak i z matčiny. Bylo to v těžké protektorátní době, kdy dožívalo již sestavování rodokmenů k úředním účelům a kdy téměř všechny rodiny vedly rozsáhlou korespondenci s mnoha farními úřady, které jim vystavovaly úmrtní a jiná osvědčení jejich předků, zejména druhopisy i výpisy z matrik narozených a sezdaných a tak jim poskytovaly materiál pro genealogické tabulky dokládající árijský původ jedné každé z nich, aby se vyloučila její židovská příslušnost. V uvedeném čase žili ještě někteří sourozenci mých prarodičů z obou stran, s nimiž jsem rozprávěl o jejich životě a povolání a pak si sestavoval rodopisné tabulky dalších příbuzných i jejich potomků.

Když došlo po r. 1949 ke stažení matrik do někdejšího Zemského (nyní Státního oblastního) archivu v Brně, uváděli mne do jejich studia pracovníci této instituce, především Karel Mornstein a Bohumil Rozbořil a také z iniciativy mého otce, prof.dr. Josefa Skutila (1904-1965), vynikající pracovník v tomto oboru Alois Kučík. V oktavě jsem se začal zajímat již o rodopis nejen vlastních příbuzných, ale především

o rozrod tehdy ještě neprávem opomíjeného brněnského básníka, učitele Josefa Uhra (1880-1908). V souvislosti s jeho biografií jsem také sestavil rodopisné tabulky jeho rodiny z Podolí u Borače na základě excerpte všech farních matrik v Lomnici u Tišnova od konce sedmdesátých let 18. století. Již tehdy jsem si byl vědom toho, že bez znalosti genealogických vazeb nelze vysvětlit dokonale rodinné zázemí většiny kulturních pracovníků, v čemž jsem se utvrzoval i nadále podrobnějším studiem nejen naši, nýbrž i ruské, německé a anglické literatury, zejména na příkladě ságy Forsytovské; dospíval jsem k zjištění, že téměř každý kulturní pracovník měl některého příbuzného, který ho zpočátku nejen materiálně, ale především kulturně vedl. Dodnes zastávám názor, že bez znalosti prostření, z něhož kterýkoli autor a umělec pocházel, nelze v úplnosti pochopit jeho tvorbu, o čemž jsem se nejzákladněji přesvědčil na problematice kolem díla, rodiny i původu Boženy Němcové. Genealogii a heraldiku chápou tudíž jako nezbytnou součást všech historických disciplín, zejména kulturních, bez nichž je obraz minulosti mnohdy ochuzen o nejzákladnější věci.

2) Jaké vidíte nejbližší úkoly moravské heraldiky a genealogie?

Zodpovězení této otázky je zcela subjektivní a můj názor se opravdu nemusí krýt s objektivní potřebou. V úsilí obou disciplín na Moravě se zámrně navazuje na starší tradice, ale zůstává tu dosud ještě plně nezhodnoceno dílo Cerroniho, d'Elvertovo, autorů Vlastivědy moravské i Hosákovo, i když jsem na jeho základě sestavil již Katalog moravských a slezských zemskodeskovních rodů, v němž vidím východisko pro Moravský a slezský genealogický slovník, jehož první sešit již vyšel (A-Be v r. 1983), a v r. 1984 bude vydáno ve Vlastivědné ročence okresního archivu Blansko celé písmeno S uvedeného katalogu, navazující na předchozí texty zveřejnované tu od r. 1976. - Nejlépe ze všech oddílů moravské heraldiky je zpracována část městská, jež má shrnout veškeren dosud dostupný materiál k této disciplině ve znacích a pečetích ji-

homoravských měst a městeček (Brno 1979). Nepřebernou materiálovou studničí zůstanou pro moravskou genealogii nadále Staromoravští rodové (1926-1930) Josefa Pilnáčka, k nimž se v uvedeném našem slovníku kriticky přihlíží, a také dva nedávno vyšlé svazky Hradů, zámků a tvrzí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (I, 1981 a II, 1983) shrnující materiál k oběma moravským krajům, stejně tak jako dílo Nekudovo a Ungrovo, Středověké hrádky a tvrze na Moravě (1981).

3) Na čem v současné době pracujete?

Mým hlavním pracovním záměrem je přehled literárního vývoje na Moravě v období feudalismu a jeho kritické zhodnocení; k zvládnutí tohoto úkolu je především nezbytná dobrá znalost starší historie naší země, zejména její kulturní složky, pro niž je genealogie i heraldika nezbytným doplňkem. Pro úplné vytvoření obrazu v tomto směru je rozhodně mimo jiné i nutné dokončení našeho genealogického slovníku Moravy a Slezska se zřením ke složkám heraldickým i sfragistickým. Tuto práci je třeba dokončit, i když se při ní naráží na základní technické a zejména časové potíže.

4) Jak vznikla myšlenka tohoto genealogického slovníku?

Je to závažné dědictví mého učitele prof. dr. Ladislava Hosáka, Dr.Sc. (1898-1972), který se jí zabýval od čtyřicátých let a měl mě k tomu, abych tento úkol realisoval buďto s kolektivem autorů nebo sám. Moje vlastní koncepce tohoto zpracování se vyvíjela uprostřed sedmdesátých let v souvislosti s přípravou katalogu moravských zemskodeskovních rodin a byla silně ovlivněna i názory prof. dr. Josefa Polišenského, DrSc., dr. Metoděje Zemka, CSc., dr. Františka Spurného a j., i když jsem v mnohem měl odlišné názory než tito přední odborníci v tomto směru.

5) Kterou dobu v moravské genealogii považujete za nejméně propracovanou?

Je to především období 10. - 12. století, kdy docházelo po pádu Velké Moravy ke krátkodobé inkrustaci této země do uherského, později polského a nato definitivně do českého státu, v čemž hrála i někdejší družinní vrstva moravská významnou roli, než byla nahrazena Přemyslovci oddanou šlechtou. Další analogické období je pak doba 17. století, kdy se stará moravská nobilita nahrazovala zemskodeskovními držiteli přišedšími téměř z celé Evropy, aby tu prezentovala cizí etnickou významnou skupinu, plně oddanou vídeňskému dvoru až do poloviny 19. století.

HLÍDKA HISTORICKÉ FALERISTIKY

Historická faleristika.

Václav Měřička

V prvním čísle Genealogických a heraldických informací je do budoucna počítáno s hlídkou historické faleristiky s tím, že jejím ukončením by mohl být rok 1848, ačkoliv s takovýmto dobovým ohrazením nelze zcela souhlasit a bylo by spíše vhodnější posunout tuto hranici až do začátku nebo konce první světové války.

Pomocná věda historická pro oblast vyznamenání a to jak řádových, tak obecných dekorací, je dnes obecně nazývána faleristikou. Označení samo je odvozeno od latinského slova "phalerae" (phalerarum), kterýmžto slovem označovali Římané bronzové, někdy pozlacené kruhové medailóny, které byly buď hodnostním označením či spíše vyznamenáním za vojenskou sta-tečnost. Tyto medailóny nosili vojáci, či spíše jejich velitelé na opanceřované hrudi (lorica squamata, t.j. šupinový pancíř, nebo lorica segmentata, tedy pásový pancíř), nebo vyznamenaná kohorta upevňovala phalery na tyč signa. Na těch-to bronzových medailónech byla běžně zobrazena hlava Gorgony. Tyto dekorace byly také upevňovány na čela nebo postroje koní a to v kruhovém nebo půlměsícovém tvaru a znali je i Řekové, kde pro ně měli označení "Tá fálara". Ovšem antická vyzname-nání pro svou četnost a různorodost by si vyžádala samostat-né zpracování, které nemůže být předmětem mého článku.

Jsme právem hrdi na to, že označení "faleristika" je československého původu. Název vznikl v roce 1936 v době, kdy byla založena Československá společnost přátel drobné plastiky a vlastními autory byli štábní kapitán Oldřich Pilz, dále JUDr Kristián Turnwald a první jednatel společnosti Vá-

olav Straka. Název se nám podařilo rozšířit celosvětově a byl jako takový všeobecně, i když někdy s potížemi uznán a přijat.

Pomneme-li antická vyznamenání, pak počátek historických řádů a jejich vývoj spadá do období první a třetí křížové výpravy, i když ani takto omezený čas není zcela přesný. Jednalo se o duchovně-rytířské řády, které byly vojenskými rytířskými organizacemi s uplatněním řádových pravidel, tedy regulí duchovních řádů. Mám na mysli nejstarší z těchto řádových organizací, kterou byli rytíři Sv. Jana v Jerusalémě, zkráceně Johanité, kteří se později, v době reformace, rozdělili na katolické Maltézské rytíře a protestantské Johanity. Dále sem patřili Templáři, po jejichž zániku na počátku 14. století, se ve Španělsku a Portugalsku vytvořil duchovně-rytířský řád Panny Marie z Montesy a řád Kristův. Ovšem duchovně-rytířské řády vznikaly i později v různých zemích a stotech. Příkladem může být řád Alcantarský, Calatravský, Sv. Jakuba z Meče, Sv. Benedikta z Avizu, toskánský řád Sv. Štěpána, řád Sv. Lazara, česko-italsko-francouzský řád Milice Kristovy a další.

Druhou kapitolu tvoří velké světské rytířské řády, které mají svůj historicky doložený počátek v roce 1348, kdy byl v Anglii založen Podvazkový řád. I když nejstarší a nejslavnější světské rytířské řády vznikly v prvních dvou stoletích po roce 1348, pak ale byly zakládány ještě daleko později a můžeme je vysledovat až do první poloviny devatenáctého století. Příkladem může být hanoverský řád Sv. Jiří. Na tyto řády nazývaly méně významné řádové organizace, nebo i spolky zakládané šlechtou, různými panovníky, ale i městskými svazy.¹⁾ Trvání těchto řádových organizací bylo namnoze velmi krátké a místně omezené. Řáda z nich měla jepičí život. I novodobé dějiny musely zaznamenat jejich vznik a zakládání a tyto organizace měly většinou soukromý charakter a poslání. Tato kapitola patří dosud k nejméně prozkoumaným oblastem faleristiky a přináší často značná překvapení. Běžně jsou dnes

označovány jako internacionální řádové organizace.

Třetí období spadá do vrcholné éry rozvinuté feudální společnosti, jakou byl panovnický absolutismus. Tehdy nebylo nutné zřizovat již výlučně rytířské řádové organizace a řád nabyl výlučně záslužný charakter. Stal se odměnou za zásluhy a statečnost. Sem patří vojenské záslužné řády. Tím nejstarším byl řád Sv. Ludvíka, založený francouzským králem Ludvíkem XIV. Řád byl rozdělen do tří stupňů, ale vracel se ještě k zásadám starších duchovně-rytířských řádů. Postupně pak vznikaly další, jako pruský Vojenský záslužný řád "Pour le Mérite", rakouský řád Marie Terezie nebo ruský řád Sv. Jiří a jiné.

Přibližně ve stejné době se řada starších řádů zevětšuje a nabývá všeobecně záslužného charakteru. I tyto řády se pak rozdělovaly hierarchicky do tříd a stupňů. Postupem doby docházelo i k jejich specializaci a tak vznikly řády, kterými se současně odměňovaly zásluhy vojenské i občanské, řády udělované za zásluhy o vědy a umění, o zásluhy zemědělské, námořní, letecké a pod.

Na tuto skupinu navazují i dámské řády, mezi nimi však nalézáme i takové, které ještě navazují na starší duchovně-rytířské řády, nebo velké světské řády a mají také svůj výlučný charakter. Příkladem může být řád Hvězdokřížový v Rakousku nebo ruský řád Sv. Kateřiny. Ale většina z nich nabyla již jen zcela záslužný charakter. Sem lze zařadit i dekorace různých ústavů šlechtičen nebo řády lovecké.

Novodobou kapitolou, ale stejně i historicky nesmírně důležitou, je období Velké francouzské revoluce a éra napoleonská. Tato doba dala vzniknout zcela nové skupině řádových dekorací s novou formou i obsahem. Francouzská Čestná legie a na ni navazující řády různých států i panovníků vytvářejí pak v celém devatenáctém století celou bohatou soustavu výlučně záslužných řádů a ovlivňují v období kapitalismu jejich vývoj. Příkladem mohou být řády některých německých států a postupná hierarchická přeměna řádů starších. Celý

tento vývoj - a mám zde na mysli "historický" - se dá proto lépe ukončit rokem vzniku nebo koncem první světové války, protože se i po roce 1848 rozvíjela faleristika a navazovala na starší vývojové etapy. Bylo by proto jistě na škodu ukončovat historickou faleristiku polovinou devatenáctého století a ochuzovat se tak o velké množství zajímavých dekorací.

Samostatnou a neméně zajímavou a dnes velmi rozlehlou oblastí faleristiky jsou obecné dekorace a to jak pamětní, tak i záslužné medaile či dekorace ve formě křížů, hvězdic a podobně. I jejich vznik můžeme vysledovat do konce sedmnáctého století, kdy v Rusku byla takováta vyznamenání prvně zařízena, i když zase nalezneme příklady staršího data, kdy patrníci vydávali v omezeném počtu obyčejné pamětní medaile a medailóny. Příkladem může být anglická královna Alžběta I., pak ruský car Petr I. a římatí císařové. Rozvoj obecné dekorace pak spadá jak do sedmnáctého, tak zvláště osmnáctého a devatenáctého století. A právě zde by bylo chybnej se omezovat jen do roku 1848, vždyť největší počet obecných dekorací spadá právě do doby pozdější a jejich vývoj trvá dosud a to v bohaté míře.

Zájem o faleristiku není nový, i když teprve poslední léta přinesla značný rozkvět faleristiky v celém světě. Existuje celá řada starší, klasické faleristické literatury, jako například dílo Philipa Bonanniho z roku 1711, kniha B. Giustinianeho z roku 1721, kniha J.W. Rammelsberga z roku 1743, Schoonebeekovo dílo z roku 1697, nebo daleko přístupnější starší literatura jakou jsou díla F. Biedenfeldovo z roku 1845, J. Bressona z roku 1844, F. Gottschalcka z roku 1817, dílo Gritznerovo z roku 1893, A.M. Perrotovo z roku 1820, H. Schulzeho z roku 1855 a L.J. Trostovo z roku 1910. Ale existuje i specializovaná a poměrně široká starší i moderní faleristická literatura. Stačí zde jen lehce připomenout knihy Taprell-Dorlingovy, Joslinovy, Gordonovy a Purvesovy v Anglii, Werlichovy a Riskovy v USA, Spasskijho

v Sovětském svazu, Schreiberovy, Schneiderovy, Heyerovy, Heydenovy v Německu, Michetschägerovy v Rakousku a další.

I u nás v Československu již máme řadu publikací a je nutno uvítat rozhodnutí Genealogicko-heraldického klubu v Brně věnovat této oblasti pozornost a připojit se tak k propagaci této vědní discipliny. K tomu přeji mnoho úspěchů.

Poznámka redakce:

- 1) V příštím čísle otiskneme příspěvek věnovaný jednomu z této kategorie řádů a sice odznaku společnosti Diana Cacciatrice, jejíž činnost a působení je spjata s Moravou.

ZPRÁVY O LITERATUŘE

Pavel Horváth:

TRENČÍN A RODINA ŠTÚROVCOV, Pôvod rodiny Lúdovíta Štúra,
vyd. Trenčianské múzeum, (Trenčianská vlastiveda 3), Trenčín
1983, 119 s.

Úhledná genealogická monografie sleduje dějiny rodu Lúdovíta Štúra do druhé poloviny 16. století. Štírové, nejprve trenčínští předměštané v 17. století získávají majetek, který jim umožňuje usadit se ve městě. Většinou provozují soukenické řemeslo. Tato výroba se v Trenčíně natolik rozšířila, že Lúdovítův děd soukeník Pavel Štúr odchází koncem 18. století za obživou do Lubiny na čachtickém panství. Zde se mu narodil Samuel Štúr, pozdější učitel a uvědomělý příslušník slovenské inteligence, který byl otcem Lúdovíta Štúra.

Další kapitola přináší genealogii Lúdovítovy matky – Anny roz. Michalcové. Dosti pozornosti je též věnováno trenčanské zemanské rodině Demianů, z níž pocházela matka Anny Michalcové-Štírové – Anna roz. Demianová. Třetí kapitola popisuje životní osudy Samuela Štúra, jeho dětí a dalších potomků.

Ve čtvrté kapitole autor dokazuje společný původ dalších významných slovenských osobností nesoucí jméno Štúr s Lúdovitem Štúrem. Jedná se o Dionýza Štúra, známého slovenského geologa, Karola Štúra, evangelického kazatele a též spisovatele. Současně vyvrací domnělé příbuzenství Lúdovíta Štúra s Josefem Sturem, profesorem právních věd na trnavské a později pešťské univerzitě.

Publikaci uzavírá kapitola věnovaná místům spojeným s životem Lúdovíta Štúra, jeho památníkům a poznámkový aparát.

Význam této studie není dán jen postavou Lúdovíta Štúra,

ale genealogické přehledy nám ukazují historické kořeny moravsko-slovenských vazeb. V oblasti trenčínské župy se usazovaly rodiny moravských evangelíků. Nejeden trenčínský rod má moravské kořeny. Vždyť i jméno rodu Michalců navozuje možnou souvislost s prostějovskou českobratrskou rodinou Michalců. V rodokmenu Demianů nalezneme příslušníky zemanské rodiny Sívých, původem z Valašského Meziříčí a našli bychom v knize více příkladů.

Pozdější migrace obyvatelstva podél zemských hranic vedla k dalším rodinným svazkům. Tyto genealogické vztahy měly vliv na prohlubování kulturní a politické vzájemnosti. Je známo, že učitelem Františka Palackého byl otec Lúdovít Štúra. Práce přináší další zajímavou skutečnost o vztahu Štúrů a Palackých - Lúdovítův synovec Antonín Štúr se oženil v Hodslavicích na Moravě s Růženou Rýdlovou, jejíž babičkou byla Růžena Palacká. Domnívám se, že v naznačeném ohledu práce přesahuje úzkou regionální a genealogickou tématiku.

Lze též konstatovat, že se autoru podařilo zpracovat materii přehledným a čitivým způsobem. Zvláště nutno vyzdvihnout bohatou obrazovou dokumentaci. Nedostatkem práce jsou nedbalé provedené korektury a z toho pramenící chyby v textu. Dále na straně 21 v erbu Demianů jsou vyznačeny tinkture, které odpovídají blasonu v erbovním listu, jak je uveden v poznámce 41. Mezi genealogickými tabulkami chybí rodokmen Štúrů z 16. a 17. století. Právě na tomto místě mohli být zahrnuti všechni příslušníci rodu, kteří v textu nebyli z pochopitelných důvodů uvedeni. V tabulce I došlo k nepříjemnému přehození osob ve vývodu. V rejstříku nejsou uvedena rodná příjmení žen, což genealogickému badateli zbytečně ztěžuje práci.

Závěrem nutno zdůraznit, že autor nepromarnil svoji příležitost. Čtenářům přinesl knihu, která odpovídá významu osoby Lúdovíta Štúra i nárokům na dobré regionální a genealogické dílo.

jlb

Erwin M. Auer:

DIE MITGLIEDER DER WIENER ADELIGEN SOCIETÄT DER "DIANA CACCIA-TRICE". In: Adler, Zeitschrift für Genealogie und Heraldik, 13 (XXVII). Band, Heft 4, s.110-117.

Společnost "Diany Lovkyně" byla založena v roce 1779 hrabětem Antonínem Attemsem v Görzu, později byla přeložena do Vídně. Jejím cílem bylo rozvíjet vše, co se týkalo lovů a lovectví, jeho tradic a pravidel. Kromě toho byly z prostředků společnosti podporováni chudí lovci a lovecký personál.

Tato lovecká společnost záhy získala do svých řad špičku šlechty habsburské monarchie, v jejímž čele stál mimo jiné i Karel Jan hrabě (později kníže) z Ditrichštejnu. Zde otištěný seznam 332 členů společnosti je zajímavou sondou do sociální skladby nobility a naše badatele může obzvláště zajímat pro častý výskyt příslušníků šlechty z Čech a Moravy (např. Ditrichštejnove, Lobkovicové, Lichtenštejnove, Kaunicové, Mistrovští, Valdštejnove, Salmové). Společnost byla zrušena císařem Františkem II. v roce 1801.

tk

Petr Klučina - Andrej Romančák:

ČLOVĚK, ZBRAŇ A ZBROJ V OBRAZE DOBY. 1. díl (5.-17.stol.), vyd. Naše vojsko, Praha 1983, 288 s.

Výše citovaná kniha podává v první řadě přehled o vývoji středověké zbroje a výzbroje. Ovšem obrovský význam má i pro zájemce o heraldiku. V kapitolách o ochranné výzbroji lze nalézt mnoho zajímavého o vývoji štítu a helmu, o varkoči (gambesonu) a pokryvadlech. Čtenář se dozví proč, kdy a jak tyto součásti zbroje vznikly, jaký měly význam a jaký byl jejich další vývoj. Pro názornost je kniha doplněna mnoha ilustracemi a černobílými i barevnými fotografiemi.

Kniha Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby patří k velice zdařilým publikacím a značným způsobem vyplňuje dosud prázdné místo nejen mezi vojensko-historickými, ale i mezi

heraldickými publikacemi.

Jiří Fidler

Josef Petráň:

"ZNAKY" PRAŽSKÉ UNIVERZITY V RICHENTALOVĚ KRONICE. In: Pocta dr. Emmě Urbánkové, vyd. Státní knihovna ČSR, Praha 1979, s.249-254.

Z důvodů malé dostupnosti většině badatelů se ještě vraćíme k uvedené statii. Autor v ní zaujímá opatrnejší stanovisko k tvrzení některých badatelů (A.L.Gabriel, H.Graven), že univerzitní znaky v Richentalově kronice byly "pravou fantazií". Vyslovuje domněnkou, že pro mimořádný účel slavnostních kostnických procesí mohly být vytvořeny emblémy identifikující členy jednotlivých univerzit.

"Znak" pražské univerzity se v dochovaných rukopisech a tiskách vyskytuje ve dvou základních variantách. První varianta má v děleném štitu nahoru dvě ruce držící zavřenou knihu, dole pak rostlinu s květem. Druhá varianta má ve štitu hradební zed s bránou a dvěma věžemi, mezi nimiž je zavřená kniha nebo ruka s knihou. Blasony znaků jsou v práci velmi nepřesné. Nápis nad znakem uvádí, že reprezentuje německé mistry, kteří kvůli Husovi odešli do Lipska.

Autor poukazuje na obrazovou souvislost s pozdějším znamenem lipské univerzity (1581). Vyslovuje hypotézu, že bývalí pražští mistři mohli jít pod znamenem této univerzity. Bezpochyby univerzitní "znaky", ať již byly vytvořeny ad hoc nebo byly vymyšleny autorem kroniky či iluminátory, ovlivnily svou symbolikou znaky pozdějších univerzit (Londýn, Erfurt).

jlb

Dobroslava Menclová:

HRAD ROŠTEJN, Památky a příroda 9, 1984, s.19-21.

Posmrtně vydaná studie shrnuje rozbor renesanční přestavby hradu Roštejna na lovecký letohrádek, kterou provedl

Zachariáš z Hradce. Součástí výzdoby byl i sál s erby, malovanými podle autorčina názoru na základě Rüxnerova Turnierbuchu z r. 1566. V jiném sále byla zřejmě mladší výzdoba s biskupskými erby. Bohužel, se tato úprava nedchovala, o jejím charakteru dávají představu fotografie v článku.

tk

Emil Kordiovský:

ZNAKY MĚST A MĚSTEČEK OKRESU BŘECLAV. In: Malovaný kraj, 1984 (roč.20), č.1. s.8.

Městská heraldika získává stále více ctitelů, o čemž svědčí mimo jiné také nárůst většinou populárně zaměřených článků s touto tématikou v denním tisku i nejrůznějších časopisech. Jedním z takových článků je anotovaná práce o znacích měst a městeček okresu Břeclav. Jejím obsahem jsou vedle kratického úvodu a závěru velmi stručné popisy znaků Břeclavi, Dolních Dunajovic, Hustopečí, Klobouk, Mikulova, Nosislaví, Podivína, Pohořelic, Tvrdonic, Valtic, Velkých Němčic, Velkých Pavlovic a Vlasatic. Znaky jsou popisovány podle pečeti, v případech, kdy je dochováno znakové privilegium, je popis citován podle něj. Proti publikaci Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček (Brno 1979) nepřináší však článek vůbec nic nového a je skutečně pouhým populárním shrnutím a opakováním již dříve zveřejněných faktů. V závěru se autor dopustil několika nepřesnosti. "Heraldická figura postavená na horním okraji štítu" není rozhodně nejlepší definicí pro klešnot. Štít a klenot na pečeti Klobouk z r. 1591 nejsou lemovány akantovými listy (obdobný popis uvádějí i Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček, Brno 1979, s.130), nýbrž se jedná o rytce ztvárnění přikryvadel splývajících z kolčí přilby. Článek doprovází nepříliš zdařilá kresba znaku města Břeclavi od Borise Kostova a fotografie znakového privilegia Maximiliána II. pro Hustopeče z roku 1572.

- Mr -

A.B. Král:

OBJEV PŮVODNÍHO VSTUPU DO LIECHTENSTEINSKÉ HROBKY NA VRANOVĚ
U BRNA. In: VVM roč. 36, 1984, č.1, s.69.

Autor článku, PhDr. A.B.Král, CSc. se již jednou vranovské hrobce věnoval (VVM 1969, č.2/3). V dnešním článku upozorňuje na objev zazděného původního vstupu do krypty, který byl odkryt při opravě elektroinstalace v kapli sv. Rosalie vranovského kostela na jaře 1983. Původní hrobka Liechtensteinské byla vybudována v letech 1622-1624, současně s kostelem, stavitelem Ondřejem Ernou. Syn Ondřeje Erny - Jan Křtitel - provedl r. 1654 opravu hrobky, při níž nechal zazdít vchod nyní odkrytý. Nový vchod otevřel tehdy u hlavního oltáře. Místo původního vstupu bylo později vyzdobeno neznámým malířem, snad koncem 17. století. Illuzivní malba na stěně byla doplněna na dřevě či plátně namalovaným epitafem upozorňujícím na Liechtensteinskou hrobku. Epitaf zanikl v 80. letech 18. století a zaličené zbytky malby se úplně vytratily z početnosti všech historiků pišících o Vranově.

V.W.

Josef Haubelt:

ŽIVOT A DÍLO VÁCLAVA PROKOPA DIVIŠE. Okresní muzeum Vysoké Mýto, 1982, 70 s., 37 s. obr. příloha.

Po řadě beletristických knižních prací o význačném přírodovědci, které se vždy nedržely historické pravdy, vydalo Okr. muzeum ve Vys. Mýtě v r. 1982 vědecky zpracovanou studii z pera našeho předního historika Doc. PhDr. Jos. Haubelta, CSc.. Pěkně vypravená studie přináší řadu nových poznatků nejen k osobnosti Divišově, ale i k okruhu evropských učenců druhé poloviny 18. století, kteří se s Divišovými teoriemi dostali do styku. Studie je doplněna poznámkovým aparátem, výběrem literatury a bohatou obrazovou přílohou.

V.W.

Josef Johanides:

FRANTIŠEK MARTIN PELCL (1734-1801) ŽIVOT A DÍLO. Okresní archiv a okr. lidová knihovna v Rychnově n.K. 1981, 115 s., 12 o.

Perfektně zpracovaná studie archiváře Jos. Johanidese byla vydána k 180. výročí úmrtí F.M.Pelcla, rychnovského rodáka a prvního z našich osvícených buditelů a historiků. Jádrem práce je soupis základních pramenů a literatury k životu a dílu F.M.Pelcla. Je rozdělena do čtyř oddílů:

I. Dílo F.M.Pelcla

II. Archivní prameny k životopisu F.M.Pelcla

III. Soupis dosažitelných portrétů

IV. Základní vydané prameny a literatura o F.M.Pelclovi

Tyto oddíly se dělí na několik pododdílů a skupin. Korespondence s přáteli je zde otištěna formou regest. Z Johanidesovy práce musí vycházet další badatelé, kteří se budou detailně věnovat kterémukoliv úseku Pelclova života a díla. A tento zájem si Pelcl zaslouží a takovou pomůcku, jako zpracoval Johanides, bych přál i našim dalším osvícencům 18. století.

V.W.

Jan Kučera, Jiří Rak:

BOHUSLAV BALBÍN A JEHO MÍSTO V ČESKÉ KULTUŘE. Vyšehrad, Praha 1983, 415 s.

Ústředním tematem knihy je barokní dějepisectví a jeho význam jednak pro naši barokní kulturu, jednak pro další historický vývoj českého národa. Hlavní postavou je zde B.Balbín sám a je zde připomenut okruh Balbínových spolupracovníků a současníků. Na zpracování knihy se podíleli dva autoři, jejich podíl na textu však není rozlišen. Každá kapitola je doplněna poznámkovým aparátem. Výběrová bibliografie zahrnuje několik desítek titulů a je otištěna na str. 245-263. Druhou část knihy tvoří výbor z textů Balbínova díla. K tomuto účelu si autor a překladatelé vybrali Balbínův pohled na husitské období našich dějin. Závěr knihy tvoří výbor z

korespondence B.Balbína a jeho přátel.

V.W.

Katalog výstavy a původních dokladů z Mendlovy pozůstatosti.
Vyd. MM v Brně, odd. Mendelianum 1984, 3 s.

Cyklostylem rozmnožený katalog krátkodobé výstavy uspořádané k 100. výročí úmrtí J.G.Mendla. Je zde uvedeno 51 předmětů, majících vztah k Mendlovi, jak původní - osobní, tak druhotný, věnující se stému výročí úmrtí. Doplňkem katalogu je seznam původních předmětů z Mendlovy pozůstatosti, které jsou trvale vystaveny ve stálé expozici Mendeliana v refektáři býv. augustiniánského kláštera na Starém Brně. Naše členy bych upozornil na tyto předměty:

Kat. č. 1 - autobiografie z r. 1850

4 - domovský list z r. 1851

9 - opatské pečetidlo a otisk pečeti

27 - křestní list vystavený 12.9.1834

V.W.

Pavel Křivský:

POPIS STRAHOVA A JEHO VODOVODU Z R. 1782 A JEHO AUTOR J.A. KOLBE. Památník národního písemnictví Praha a Muzeum české literatury 1983, 82 s., 31 s. příloha.

Dějiny Strahovského kláštera byly v nedávné době obohaceny o nový, náhodně nalezený pramen - J.A.Kolbeho rukopis z r. 1782 - Popis Strahova, jeho budov, vodovodních a odpadních štol, zahrad a vinic, který z němčiny přeložil a k tisku připravil PhDr. P.Křivský. Jméno Jana Aloise Kolbeho (1724-1804) je v dějinách české kartografie známo, připomeneme, že byl přísežným zeměměřičem, hraničním inženýrem, projektantem Filosofického sálu strahovské knihovny ap. PhDr. P.Křivský zpracoval Kolbeho biografii na základě archivního materiálu, určuje přesně rok narození, který v dosavadní literatuře kolísal, datem křtu 15.5.1724. Životu Kolbeho a genealogii jeho

rodu jsou věnovány s. 16-26, s obsáhlým poznámkovým aparátem. Genealogie rodu Kolbe zde začíná rokem 1635, kdy bylo platné říšskému mistru Kristiánu Kolbemu uděleno měšťanské právo na Starém městě v Praze a končí seznamem pěti dětí Jana Aloise zemřelého 1804. Když se projednávala pozůstalost Jana Aloise, byl z pěti dětí živ jen syn Jan Petr (nar. 24.6.1764), snacha Salome Alžběta roz. Zubrovská, vdova po synu Bernardovi a jejich dcera Viktorie, z nichž všechny dědily stejným dílem. Zde také genealogie v Křivského publikaci končí.

V.W.

Gustav Kadlec:

KAREL ZE ŽEROTÍNA. In: Zprávy klubu přátel Pardubicka, r.19, 1984, č.1-2.

Krátký článek doplněný kresbou žerotínského znaku, popisem původního erbu i popisem znaku po udělení titulu "svobodný pán z Lilgenova" 20.2.1740, je jinak věnován osobě Karla ze Žerotína (+ 1560) a jeho dětem.

V.W.

Jiří Kotyk:

"REGIMENT ZDRAVÍ" Z PARDUBIC. In: Zprávy klubu přátel Pardubicka, r. 19, 1984, č.1-2.

Článek je věnován význačnému lékaři dr. Janu Koppu z Raumenthalu, který r. 1536 vydal první českou tištěnou lékařskou knihu "Regiment zdraví". Kopp měl značné úspěchy v léčení pohlavních chorob a to mu otevřelo dveře ke dvorům vysoké šlechty. Roku 1528 se stal osobním lékařem Ferdinanda I., který ho povýšil do šlechtického stavu s přídomkem z Raumenthalu. Po roce 1547 emigroval do Švédska, kde pokračoval ve svém dobrodružném a rozháraném životě. Zemřel patrně zapomenut a Kotykův článek neuvádí ani přesné datum a místo úmrtí. Znak Koppa uvádí Heraldická ročenka 1978 na str. 64.

V.W.

Bohumír Indra:

OBYVATELÉ MĚSTA HLUČÍNA PO TŘICETILETÉ VÁLCE. Soupis duší hlučínského faráře z roku 1662. Vlastivědné listy 10, 1984, s.9-12.

Soupis zachycuje jména všech osedlých, postihuje věkovou skladbu obyvatel, počet členů domácností všech služebných.

tk

Libuše Cimalová - Karel Hrbáček:

HERALDICKÉ PAMÁTKY V OSTRAVĚ. Vlastivědné listy 10, 1984, s.15-18.

Popis (často i s vyobrazením) 8 heraldických památek s 13 erby z let 1500-1621, které se dnes nacházejí v kostele sv. Václava v Ostravě na náhrobcích, svornících a na kruhu kostela (Olom. biskupství a biskup Stanislav Thurzo, Sedlničtí z Choltic, Kateřina z Boskovic, Ondřej Šmrgal, Jan Jeřábek z Mořkova, Marta Hynalová z Kornic, Bernard Lev).

tk

Pavel Brodský:

PEŘETI ELIŠKY PŘEMYSLOVNY. Časopis národního muzea, řada hist. CLIII, 1983, č.1-2, s.35-47.

Umělecko-historický rozbor a zhodnocení dvou sekretů a jedné majestátní pečeti, které se vyznačují vysokou výtvarnou kvalitou. Srovnání s jinými sfragistickými památkami, ale i s monumentální plastikou.

tk

Zdeňek Pokluda:

ZÁMEK LEŠNÁ. Gottwaldovsko od minulosti k současnosti, 4, 1982, s.135-197.

Po zpracování historického vývoje gottwaldovského zámku (1979) a zámku v Gottwaldově-Klečůvce (1981), připravil

ředitel Okresního archivu v Gottwaldově dr. Zdeněk Pokluda další studii o zámcích gottwaldovského okresu, tentokrát o zámku v Lešné. Shrnuje ojedinělé zprávy o starém zámku, vybudovaném před rokem 1809, který nahradil chátrající hrad Lukov, o jeho přestavbě v šedesátých letech minulého století a podrobně se věnuje stavbě nového zámku v letech osmdesátých. Studii doplňuje rozsáhlou fotografickou přílohou.

Stejně jako v předešlých studiích o zámcích v Gottwaldově a v Klečůvce poskytuji autorovi mnoho cenných poznatků k vývoji objektu v Lešné podrobné znalosti genealogické, v tomto konkrétním případě tedy ve studii shrnuté poznatky o rodu Seilernů, kteří vlastnili lukovské panství od r. 1724, až po útěk rodiny Františka Seilerna v dubnu 1945 před příchodem Rudé armády.

S-n

József Antall - Géza Buzinkay:
INSIGNIA MEDICORUM IN HUNGARIA, nakl. Medicina, Budapest
1982, 20 barevných tabulek.

Knížka obsahuje přehled 20 znaků maďarských lékařů od 15. do 20. století, které s uměleckou invencí nakreslil Gábor Viszy. Doprovozný text uvádí krátký životopis každého lékaře a blason znaku.

jlb

KRONIKA

Vzpomínka na Otu Doubka.

Dne 6. května uplynul rok od úmrtí jedné ze svérázných postav města Ivančic a člena našeho klubu, Oty Bedřicha Doubka. Jeho štíhlá postava s asketickou tváří a menčestrovou čepicí se štítkem již neodměřuje dlouhými kroky starobylé náměstí města, které si zamiloval a zvolil za své trvalé bydliště. Po déletrvající nemoci odešel tiše, tak jak tiše žil po celý svůj život.

Narodil se 21. října 1911 v Moravském Krumlově, někdejším sídle dědičných maršálků českého království, pánu z Lipé, který ještě dnes je od řeky chráněn dlouhou hradební zdí. Ve městě, kde se stále stýkáte s historií, a která byla snad jedním z rozhodujících momentů, jež ovlivnil celý jeho život. Ota Doubek pocházel z dělnické rodiny a sám byl vyučen sedlářem-čalouníkem. Povahou byl zádumčivý, přemýšlivý a jeho život byl poznamenán dvěma velkými láskami: k přírodě a k historii, zejména k heraldice.

Za první republiky byl pravidelným návštěvníkem romantického údolí na řece Jihlavce, zejména pod Templštýnem, kde trávil týden co týden své víkendy za každého počasí. Pobyt v přírodě – tehdy se tomu říkalo "tremping" – byl tím osvěžujícím douškem, který mu dával mnoho životní radosti. Jeho přátelé si na něho vzpomínají jako na bystrého člověka, ochránce přírody, který se s přírodou sžil a kterou se snažil v plné šíři pochopit.

Po válce vstoupil do služeb finanční stráže na hranici jižní Moravy, to již bydlel v Ivančicích, ale kouzelnému údolí pod Templštýnem zůstal věrný a pravidelně sem zajížděl s vozíkem a celou rodinou a táborským zařízením. Jeho manželka Marie mu byla věrnou průvodkyní životem a měla pocho-

pení pro všechny jeho záliby.

Duševní život Oty Doubka byl bohatý. Vybudoval si velkou knihovnu, kterou seřadil obsahově na literaturu historickou, heraldickou, literaturu o umění a beletrie. Zúčastňoval se všech kulturních akcí ve městě a vedl vzorný rodinný život.

Ota Doubek byl vášnivým a zaníceným milovníkem heraldiky a genealogie. Svoji pozornost věnoval heraldice a sfragistice Ivančicka, Moravsko-Krumlovska a Znojemska. Zaujala ho zejména heraldika a genealogie pánů z Lipé. Sbíral též materiály k občanské heraldice a heraldické terminologii. Byl i publikačně činný. Je třeba zvláště vzpomenout jeho závažný článek uveřejněný v Ivančickém zpravodaji pod názvem "Ivančický

městský znak, jeho počátek a problematika". Znám byl jako zdatný heraldický kreslíř a jistě by si kresby z jeho pozůstatku zasloužily zveřejnění. Z genealogických zájmů třeba uvést jeho bádání o rodu Doubků, Kabelků a Muchů.

Z osobních vlastností Oty Doubka je typická jeho pracovitost. Nikdy neznal odpočinek a pracoval do poslední chvíle v n.p. Retex Ivančice vzdor své nemoci, která ho trápila v posledním období života.

Dne 5. května 1983 opustil svou milovanou rodinu, děti Janu, Otu, Evu a Marianu, své přátele a kouzelné údolí pod Templštýnem, tiše, tak jak prožil celý svůj život ve věku 72 let.

JUDr. Miroslav Dostál

K životnímu jubileu dr. Mojmíra Švábenského.

Vedoucí odborný archivář Státního oblastního archivu v Brně PhDr. Mojmír Švábenský (nar. 18.5.1924. v Hodoníně) patří k nejlepším znalcům základních historických věd nejen u nás, ale jeho práce jsou i mezinárodně uznávány. Jeho lidský a celkový odborný profil zhodnotil již záslužně jeho dlouhodobý spolupracovník Jindřich Obršlík ve Vlastivědném věstníku moravském (1984) a také sborník Jižní Morava; v našem medajlonu chceme si povšimnout Švábenského prací genealogických a heraldických i sfragistických, v nichž je jako přední znalec Státního oblastního archivu v Brně opravdu mistrem, a které patří k jeho nejdůležitějším odborným studiím.

Již jako autor mnoha inventářů tohoto ústavu z padesátých let, z nichž upozorňujeme především na zpracování fondů církevních institucí, např. jezuitů ve Znojmě a Brně, augustiniánů ve Šternberku, v Jevíčku a v Olomouci nebo brněnské biskupské konzistoře, i jako spoluautor vynikajícího Průvodu po fondech Státního archivu v Brně (díl I, Brno 1956)

projevil v těchto pracích závažné zřetele na pramennou složku sfragistickou a tím i heraldickou. Jeho analýzy v tomto směru vrcholí ve studii *Soupis pečetí moravských markrabět a markraběnek z lucemburského a habsburského rodu v brněnských archívech* (Brněnský archivní věstník 1960, sep.), detailně popisující soubor těchto památek z tohoto aspektu, nezanebdávaje ani složky genealogické. Nejcennější prací Švábského zůstane však jeho inventář Stavovské listiny 1212 - 1847 (Brno 1965) s detailním popisem a regestem uvedených diplom uložených ve Státním oblastním archívu v Brně, jež patří zde k nejdůležitějším pro celé feudální období. Kromě deskripční vlastní složky si vyžádala mimořádně pracného úsilí právě jejich emendace sfragisticko-heraldická a také genealogická - její autor se tu projevil jako kritik nad jiné povolaný k tomuto úkolu, jenž patří k nejzávažnějšímu počinu tohoto ústavu v oné době.

Genealogie je Mojmíru Švábskému zavázána i za reedici dávno rozebraného díla Josefa Pilnáčka *Staromorevští rodové* (1926-1930), kterou tento ústav pořídil v r. 1972 a také za přípravu dokončovaného druhého svazku tohoto díla *Neznámé rody*. Odkazu Josefa Pilnáčka věnoval M. Švábský pozornost i v příležitostních medajlónech k centenáriu tohoto badatele ve VVM a jinde, kdežto Cerroniho sbírce v rozmnoženém katalogu fondu G 12 Státního archívu v Brně ve třech svazcích vydaných v r. 1973, jež představují vzor základní archivní pomůcky. Jako interní příručky zůstaly mnohé Švábského inventáře církevních fondů jako např. Premonstráti v Louce a Premonstráti Kláštera Hradisko u Olomouce; v řadě Inventáře a katalogy Státního archívu v Brně byly zveřejněny ještě fondy Křížovníci ve Znojmě (1970).

S genealogickými a heraldickými zřeteli se ve Švábském díle setkáme i v jeho městských dějinách, především ve zpracování historie jeho rodného Hodonína (H. Minulost a socialistická přítomnost města, Brno 1979), v níž je autorem dějin do českouherských válek, a také v připravovaných kapi-

tolách dějin Brna v předhusitském období. Podnětné zůstanou i Švábenského rešerše týkající se výkladu jmen zaniklých o-sad, zveřejňované v posledních svazcích Jižní Moravy, při nichž jsou uplatněny rovněž genealogické principy.

Skromný, přesný a přísný badatel a vědecký pracovník prvé kategorie dr. Mojmír Švábenský spojuje ve svém díle mistrně archivní erudici s moderními vědními disciplinami jako je onomastika, demografie, sigilografie také v kritických recenzích zveřejňovaných ve Vlastivědném věstníku moravském, v Časopisu Matice moravské aj.; všíma si i teorie archivnictví, kodikologie i regionální a kulturní historie.

Jan Skutil

ZPRÁVY

Znaky měst a městeček ČSR.

Nakladatelství Academia spolu s Ministerstvem vnitra ČSR předalo k výrobě v minulém roce dokončenou publikaci o znacích měst a městeček České socialistické republiky, zpracovanou býv. archivářem hlavního města Prahy dr. Jiřím Čárem. Základem tohoto rozsáhlého díla byly soupisy znaků, zpracované v roce 1967 okresními archiváři, doplněvané dalšími poznatky jak z archivních pramenů, tak z literatury a z jednání přímo v příslušných obcích a městech. Přihlédnuto bylo i k dosud vydaným čtyřem krajským publikacím pro kraje Severočeský, Severomoravský, Středočeský a Jihomoravský.

Znaky bývalých městeček, v nichž nebyl zřízen městský národní výbor, byly popsány ve své posledně užívané podobě, znaky současných měst byly odsouhlaseny příslušnými městskými národními výbory. Ty bohužel v některých případech nepřihlídlily k názorům komise pro znaky měst, která doporučovala napravit některé nesprávnosti v podobě jejich znaků. Pro úplnost jsou uvedena i bývalá městečka, která v minulosti neužívala znak. Vedle popisů, jejichž vzory připojujeme v příloze, obsahuje publikace barevné tabuły znaků, jejichž autorem je Stanislav Valášek, známý především z knihy "Vlajky a znaky zemí světa" (1975 a 1978) a z kreseb znaků měst i státních vlajek v některých časopisech. Publikace vyjde k volbám v r. 1986.

V příloze uvádíme příklady výkladu znaku města s městským národním výborem (Miroslav), bývalého městečka, které užívalo znak, dnes však nemá městský národní výbor (Mohelno) a bývalého městečka, které v minulosti neužívalo znak (Sloup).

Ivan Štarha

MIROSLAV, o. Znojmo (MěstNV)

R.1848 panství Miroslav, kraj Znojemský. V latinských textech Mirozlav, Myrzlaus; v německých Mitterdorf, Misslitz.

Sídliště Miroslav je doloženo od 13. století. Osada Mitterdorf pod hradem Miroslaví byla králem Ferdinandem I. povýšena 30. března 1533 na městečko. Zároveň městečko dostalo znak, který se stručně charakterizuje jako "štít červený a v něm puol orla bílého a dva hrozny vinné s ní". V literatuře uváděná černá barva orla ve zlatém poli je tedy nesprávná a vznikla asi přizpůsobením císařskému orlu. Právě tak nesprávná je ovšem i Gödelova malba ve Státním oblastním archivu v Brně. Správně by se město mělo vrátit k červenému štítu s bílou orlicí podle privilegia.

Městský národní výbor v Miroslavi však rozhodl o svém znaku jinak. Štít rozpoltil, do stříbrné poloviny položil černou orlici a druhé pole maluje červené se zelenou révovou ratolestí se dvěma listy a dvěma modrými hrozny. Takto upravený znak prohlašuje dnes Městský národní výbor za platný.

Popis znaku: Svisle rozpoltěný štít. V jeho pravé, stříbrné polovině je pravá polovina černé orlice, levá polovina štítu je červená a v ní je zelená révová ratolest vlnitě vyrušťající z paty štítu se dvěma zelenými listy a dvěma modrými hrozny.

Doklady: SÚA - Salbuch 283, fol. 37 - 38. Pečeť v SOA Brno, D 2 - Rektifikační akta, R 244/l a E 57. List MěstNV ze 16.5.1977.

Vyobrazení: WIDIMSKY, č.152 (nesprávně); Vlastivěda moravská, Moravskokrumlovský okres, str.74, tab.I (na kresbě nesprávně přidává k révě do rohu ještě kosíř, který na pečetích není).

Literatura: A.RYBIČKA, Pomůcky k heraldice a sfragistice domácí, PA IX, str.852; F.A.SLAVÍK, ČMorM V, 1905, str.17; DŘÍMAL - ŠTARHA, str. 356.

MOHELNO, o.Třebíč.

R. 1848 panství Náměšť nad Oslavou, kraj Znojemský.
V německých textech Mohelno.

Sídliště, doložené od r. 1234, bylo ve 14. století městečkem a někdy se označovalo i jako město. Kdy získalo znak, není spolehlivě doloženo. Znakové privilegium na jméno císaře Zikmunda s datem 25. července 1417 je falzum 16. věku. Pravděpodobně mělo utvrdit starší užívání znaku, jehož část, točitý kosmý pruh na černém štítě, byla emblémem erbu Petra Ježického z Mohylna, který byl zde pánem v l. 1410-1446. Na malbě na falešném privilegiu je zřetelně namalován daněk, na mladších pečetích se mylně objevuje jelen.

Popis znaku: Na černém štítě je kosmý pruh v barvě zlato. Na něm leží na trávníku bělavě hnědý daněk doprava obrácený, s pravou přední nohou pozvednutou. Jeho parohy vyplňují horní levý roh štítu.

Doklady: Falzum erbovního privilegia v OA Třebíč, AM Mohelno, č. inv. 1. Pečeti v SOA Brno, D. 2, č. 243 a G 125.

Vychrazení: VIDIMSKÝ, č. 155, popisuje zlatý pruh s jelenem; F.A. SLAVÍK, ČMorM V, 1905, str. 143, tab. II, 4 (pečeť); Vlastivěda moravská, Náměšťský okres, str. 252-255; A. KRATOCHVÍL, Archiv města Mohelna, str. 1; DRŽMAL-ŠTARHA, str. 282.

SLOUP, o. Blansko.

V r. 1848 panství Rájec, kraj Brněnský. V latinských textech Slopum; v německých Slaupp.

Osada je doložena od r. 1373, na městečko byla povýšena r. 1862. R. 1788 dal si Sloup pořídit vlastní pečeť s mluvícím znamením sloupu. V jejím poli byl na trávníku na stylobatu obly sloup s hlavicí a krycí deskou. Stejně to vidíme i na razítkách po povýšení na městečko. Jde o staré vesnické znamení, které nebylo po povýšení na městečko nahrazeno žádným znakem a samo také nebylo nikdy za znak pokládáno, ani

kladeno na štit.

Doklad: Pečeť v SOA Brno, sbírka pečetí, č.674 a razítka v OA Blansko.

Literatura: Vlastivěda moravská, Blanský okres, str.31; F.A.SLAVÍK, ČMorM VI, str. 11, 32 a 37; DŘÍMAL / ŠTARHA, str. 70.

S-n

Významný symbol naší státnosti: vlajka ČSSR.

Rovnost z 5.května 1984.

Článek Jana Filipa v sobotní příloze deníku Rovnost vzpomněl u příležitosti májových oslav našeho státního symbolu. Úvodem jsou vysvětleny názvy vlajka, prapor, korouhev a stručně připomenuta vexilologická pravidla. Historie vzniku naší vlajky je doplněna vysvětlením symboliky polí a barev. Dozvime se, že bílo-červeno-modrou kombinaci barev používá nyní asi dvacet států na světě. Článek též uvádí pravidla upravující používání čs. vlajky na veřejnosti, její umístování a upozorňuje na zákonnou ochranu našich státních symbolů. Autor jednoznačně uvádí jako tvůrce vlajky Jaroslava Jareše (1889-1967). Toto tvrzení je však třeba srovnat s údaji ve Vexilogii č. 36.

V.W.

Zrození grónské vlajky.

Rudé právo z 24.5.1984 informuje o soutěži na nejlepší návrh vlajky Grónska (součást Dánského království), kterou vypsal grónská autonomní vláda. Došlo celkem 620 návrhů, z toho jich bylo speciálním výborem vybráno jedenáct. Z těchto vybere grémium politických osobností dva nejlepší, mezi nimiž rozhodne lidové hlasování. V článku jsou stručně uvedeny některé návrhy mezi nimiž nechybí ani vlajka odvozená od znaku Grónska - v modrému štítě sedící stříbrný leďní medvěd.

jlb

Znaky a pečeti měst, městeček a obcí okresu Olomouc.

Ředitel Okresního archivu v Olomouci PhDr. Vladimír Spáčil spolu s kolektivem odborných pracovníků tohoto archivu připravují k vydání publikaci, která by měla být po Pečetích obcí okresu Uherské Hradiště Jaromíry a Jiřího Čoupkových (Uherské Hradiště, OVN - Okresní archiv a Slovácké muzeum 1977, 92 s.) druhým celookresním přehledem o pečetích a znacích měst, městeček a obcí. V popisu abecedně seřazených lokalit jsou údaje o nejstarší písemné zprávě, písemné podoby názvu obce v českých, latinských i německých textech, stručný správní vývoj od nejstarších dob až do současnosti a popis známých pečetí, příp. razítok. Zachyceny jsou i obce a osady, které neužívaly nebo u nichž není známa pečeť. Důraz je kladen na údaje dosud nepublikované, tedy především na pečeti obcí; u měst a městeček, k nimž existuje dostatečná literatura, se autoři omezili na základní a shrnující informace. Zájemci o komunální heraldiku a sfragistiku se tak mohou těšit na další pěknou publikaci z jejich oboru.

Š-n

Skotský perseverant narozený v Čechách.

Rakouský genealogický a heraldický časopis "Adler" roč. 13 (XXVII), č. 4, říjen-prosinec 1983 přinesl zajímavou informaci z knihy Sira Francise Granta "The Court of the Lord Lyon" o skotském perseverantovi Dr.phil. Janu Tomáši Lothovi (Loth, Lothe), který se narodil dne 23.6.1816 v Nymburku v Čechách.

Loth okolo roku 1832 byl povolán do rakouské armády a nějaký čas sloužil v Lombardsku - Benátsku. V revolučním roce 1848 se Loth vrátil domů a vstoupil v hodnosti nadporučíka do národní gardy. Po potlačení revoluce odešel do Londýna. Ve Velké Británii působil jako učitel řečí v Liverpoolu a v jiných městech. Dne 12.6.1854 mu bylo uděleno britské občan-

ství. Bylo to v době, kdy se jako major cizinecké legie měl zúčastnit krymské války. Ta však skončila dříve, než byl nasazen. Dne 1.5.1888 byl jmenován perseverantem skotského konflegia heroldů. Loth též zastával vysokou funkci v zednářské lóži a vedle pedagogických děl napsal práci o zednářském rítu ve Skotsku. Zemřel v Dundee ve Skotsku dne 2.4.1899.

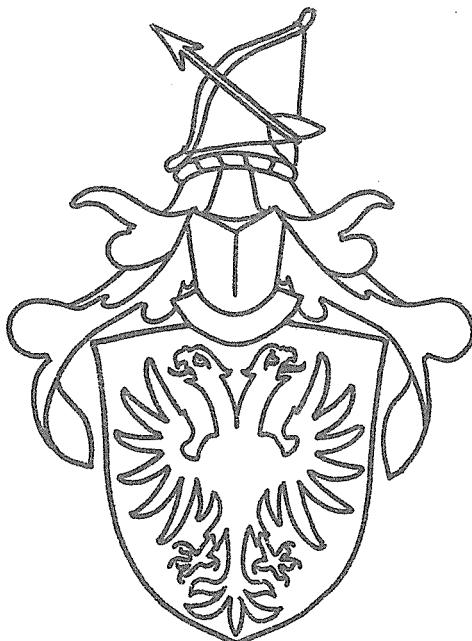
Lothův erb se skládá z modrého štítu se zlatým rozkřídleným (dvouhlavým) orlem. Na přílbě s modro-zlatými přikryvadly je šikmo zkřížený šíp a luk v přirozených barvách.¹⁾

Bylo by jistě užitečné, kdyby se někdo z českých badatelů ujal úkolu doplnit stručnou biografii a další údaje z Lothova působení v Čechách.

Jiří L. Bílý

Poznámka:

- 1) Burke's General Armory (1884), s.623. Za vyhledání blasonu erbu autor srdečně děkuje Jiřímu Loudovi.

Pozvánka.

Muzejní a vlastivědná společnost v Brně spolu s Genealogickým a heraldickým klubem Domu kulury ROH Královopolské strojírny v Brně - Králově Poli uspořádají v pátek dne 14. prosince 1984 v přednáškovém sále Domu kultury ROH KSB (Besední dům) v Brně-Králově Poli Palackého třída č. 78 v 9.00 hodin IX. konferenci vlastivědných kroužků s pracovním zaměřením

"Heraldika a genealogie ve vlastivědném bádání"
s tímto programem:

- 1) PhDr. Vladimír Nekuda, CSc., předseda Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně - Úvodní slovo
- 2) PhDr. Jan Skutil, CSc., - Odborný program IX. konference vlastivědných kroužků
- 3) J. Purkertová, ředitelka DK ROH KSB - Práce Domu kulury ROH Královopolské strojírny a jeho vlastivědných kroužků
- 4) PhDr. František Zřídkavěselý - Vlastivědný a rodopisný výzkum v dějinách dělnického hnutí v Brně
- 5) PhDr. A.B.Král, CSc., - Nové heraldické objevy a výzkumy v okrese Brno-venkov
- 6) PhDr. Jan Janák, CSc., - Vznik prvních průmyslových závodů v Brně - k rodopisu jejich majitelů
- 7) PhDr. Jiří Hájek - Redopis v moravských literárněarchivních fonduch
- 8) PhDr. Jan Skutil, CSc., - Vznik nejstarších etnonym a patronymí v prazemědělských oblastech Moravy a Slezska
- 9) PhDr. Zdeněk Měřinský - Heraldika ve středověkých a raně novověkých archeologických nálezech
- 10) PhDr. Tomáš Krejčík - Vývoj erbovních listin v Českých zemích od 14. do 16. století
- 11) JUDr. J. Bílý - Právně archeologický a historický pohled na erbovní soubor Křížové chodby brněnské Neveř radnice

- 12) PhDr. Karel Müller - Prameny ke genealogii a heraldice ve Státním oblastním archivu v Opavě
- 13) PhDr. Erich Šefčík - Heraldické náměty na pečetích a mincích těšínských Piastovců
- 14) Jiří Hanáček - Nobilitace brněnských měšťanů za zásluhy při švédském obležení Brna
- 15) Ladislav Šebestík - Vývoj znaku Modřic u Brna
- 16) Diskuse a závěr konference (PhDr. Jan Skutil)

Na uvedenou konferenci Vás srdečně zveme. Texty referátů budou zveřejněny ve Vlastivědném věstníku moravském 1985.

GENEALOGICKÉ A HERALDICKÉ INFORMACE

Vydává jako interní tisk pro potřebu členů v nepravidelných
lhůtách Genealogický a heraldický klub při DK ROH Královo-
polských strojíren v Brně, Palackého 78

Odpovědný redaktor: František Špirk

Redakční rada:

JUDr. Jiří L. Bílý, Jiří Hanáček, PhDr. Adolf B. Král, CSc.,
PhDr. Tomáš Krejčík, PhDr. Ivan Štarha, Vilém Walter

Obálka: kresba znaku Jiří Louda
grafické řešení Jiří Hanáček

Bezplatný odběr vázán na zaplacení ročního členského
příspěvku.

Povolen odborem kultury JmKNV č.j. kult. 539/84 Bartoňík
ze dne 7. 9. 1984